

קובץ שיחות

בעניני ימי בין המצרים

מאת מורנו המשגיח

רבי נתן כהן זצ"ל

מנהל רוחני דישיבת "קרית - מלך" בני ברק

קובץ שיחות

בעניני ימי בין המצרים

מאת מורנו המשגיח

רבי נתן כהן זצ"ל

מנהל רוחני דישיבת "קרית - מלך" בני ברק

נערך מסרטי הקלטה

שנת תשס"ט לפ"ק

הכתובת:

ישיבת "קרית - מלך" רחוב ירושלים 46 בני ברק

משפחת כהן הרב הירש 3 בני ברק

בכל עניני הקובץ: 077-910-1327

דברים אחדים

עם כלות י"א חודש לפטירת אאמו"ר המשגיח זצ"ל, עלה בידינו לערוך מעט מזעיר, מקבץ שיחות ומאמרים אשר נמסרו על ידו בשנים האחרונות בתקופת בין המצרים, בעניני האבילות על החורבן והציפיה לישועה ולבנין בית המקדש, ואשר תכליתם אחת היא – לעורר לב כל יחיד ויחיד, ולבאר דבר הנחוץ לענין העבודה המוטלת עלינו בימים אלו.

השיחות נערכו מתוך סרטי הקלטה כצורת אמירתם, בתוספת עריכה לשונית הנדרשת להבנת הדברים, וכפי שביקש בצוואתו: "אם לא הספקתי לסדר השיחות וההערות בכתב מסודר, אבקש ממי שמסוגל לעשות זה ולזכות את הרבים, וזכות זה יעמוד לי".

אלה אזכרה ואהמיה, איך שהיה מקיים בנפשו את דברי רבינו הרמב"ם ז"ל "להיות מיצר ודואג" על חורבן הבית, וכפי שהיה דורש כן קיים להיות מעמיד את עבודתו על כך, להתבונן מהי מטרת מנהגי האבלות, מה עבודתינו בימים אלו ולמה עלינו לשאוף.

ועתה משחסרנו כל אלה בעוונותינו, אין לנו אלא להתבונן מתוך המאמרים ולראות מה נוכל לעבוד בעצמנו ע"פ הדברים לקירוב הגאולה השלמה, ויהיו הדברים לעילוי נשמתו שדבריהם הם זכרונם.

מרא דבשמיא יזכנו בקרוב לקיום התפילה: "ישלח לקץ הימין משיחנו לפדות מחכי קץ ישועתו, מתים יחיה א-ל ברוב חסדו, ברוך עדי עד שם תהילתו".

ירושלים, בין המצרים תשס"ט

תוכן הענינים

- ה שבירת הלוחות וביטול הקרבנות - הפסד לדורות
- יז חטאם של ישראל בזמן חורבן הבית - 'על עזבם את תורתי'
- כז בית שני למה חרב - מפני שנאת חנם שהיתה בו
- לז תפקידנו בימי בין המצרים, לצפות ולייחל לישועה
- נ תיקון עוון החורבן בדורנו - האמונה שהכל מידו יתברך

שבירת הלוחות וביטול הקרבנות - הפסד לדורות¹

בזמננו שרבו הצרות גדלה חשיבות התעניות

שו"ע (סי' תקמ"ט ס"א): 'חייבים להתענות בט' באב ובי"ז ובתמוז ובג' תשרי ובי' טבת, מפני הדברים הרעים שאירעו בהם'. ובמשנה ברורה (שם סק"א) כתב: 'והוא מדברי הנביאים כדכתיב בקרא (זכריה ח, יט): "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי" וגו'. ואחז"ל צום הרביעי זה י"ז בתמוז שהוא בחדש רביעי למנין החדשים וכו', וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם'.

בסימן שלאחר מכן, על דברי המחבר ש'הכל חייבין להתענות בצומות הללו ואסור לפרוץ בהם גדר' כתב המשנה ברורה (סי' תק"נ סק"א): 'רצה לומר, אע"ג דמסקינן בגמרא דבזמן דאין מצוי גזירות עובדי כוכבים על ישראל תלוי הדבר ברצון ישראל, דהיינו שאם רצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות בהג' צומות הרשות בידן, כתבו הפוסקים דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור ואסור לפרוץ גדר'.

יתירה מזו מצאנו בלשון הרמב"ם (תעניות פ"א ה"א - ה"ד): 'מצוות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור, שנאמר (במדבר י, ט): "על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות", כלומר, כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו. דבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים

¹ נמסר בהיכל הישיבה - י"ז בתמוז תשס"ו.

הורע להן, ככתוב (ירמיהו ה, כה): "עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם", וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה (ויקרא כו, כז): 'והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי', כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי. ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים'.

למדנו מדברים אלו, כי בזמן שישנן צרות ודאי שהצומות הם מדברי קבלה וחייבין להתענות בהם מעיקר הדין. ומלשון הרמב"ם אף נראה שבזמן צרה אין זה רק מדברי קבלה אלא אף מן התורה ממש. ובפרט בתקופה הקשה בה אנו נמצאים, הדבר פשוט שאין מקום להקל ולפרוץ גדר בזה.

עיקר הצום - לפשפש במעשים ולשוב בתשובה

דבר נוסף הנלמד מדברי הפוסקים, הוא כי על אף החובה לצום בימים אלו, מכל מקום עיקר החיוב הוא התשובה שבאה על ידי התענית, שהצום מעורר הלב לחזור בתשובה. וכך כתב המ"ב (סי' תק"נ סק"א): 'ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית. כמו שכתוב באנשי נינוה (יונה ג, י): "וירא אלוקים את מעשיהם", ואמרו חז"ל (תענית טז, א): 'את שקם ואת תעניתם לא נאמר - אלא את מעשיהם'. ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד, כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם, וכמו שכתבנו למעלה'.

למדנו מדבריו שהתכלית של הצום הוא להתעורר בתשובה, והיינו שההמנעות ממאכל ומשתה המביאה את האדם לכלל חולשה גורמת לו להתעורר ולחשוב מה שפל הוא ועד כמה משועבד לגופו, ועל ידי כן סרה ממנו גאוותו ובא לידי תשובה. כמו כן, התענית גורמת לאדם לחדול מעיסוקיו ויש פנאי בידו לחשוב על מעשיו.

והן אלו דברי הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"א) שהתעניות נועדו 'כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב'. מבואר בדבריו שלושה יסודות בעיקר גדר התענית: א. הצרות שאירעו בעבר לא עם אבותינו בלבד אירעו, אין זה דברי 'היסטוריה' בעלמא, אלו דברים הנוגעים אף לנו (ולהלן יבואר כיצד רואים אנו בדורנו שאותן הצרות קורות אף עימנו). ב. כיון שהדברים נוגעים לנו, הרי מוטל עלינו להתעורר ולחפש תיקון למעשינו. ג. מעשינו הרעים עתה הם כמעשי אבותינו שעל ידם נגרמו להם ולנו כל הצרות.

על פי זה נוכל להבין מה מוטל עלינו לתקן בימים אלו.

חמשה דברים הפסדנו בשבעה עשר בתמוז

חמשה דברים אירעו בי"ז בתמוז ואלו הם: א. נשתברו הלוחות - העגל נעשה בט"ז בתמוז, וכשמשה רבנו ירד מן ההר למחרת וראה את העגל שבר את הלוחות. ב. בטל התמיד מבית ראשון. ג. הובקעה ירושלים בחורבן הבית השני. ד. שרף אפוסטמוס הרשע את התורה. ה. העמיד צלם בהיכל². אלו הם חמשת

² בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) ישנם ב' גרסאות בזה: יש שגרס 'הועמד' והיינו שאפוסטמוס העמידו בבית שני, ויש שגרס 'העמיד' והיינו שמנשה העמידו בבית ראשון.

הדברים שאירעו ביום זה, ומחמתם גזרו חכמינו לצום באותו היום. ובודאי שישנו קשר בין כל הדברים.

הקב"ה נתן לנו חמש מתנות, ובשבעה עשר בתמוז נטלן מעימנו. נתן לנו את הלוחות ולבסוף לקחם, כמבואר בגמ' (שבת פז, א) שכשמשה שבר את הלוחות אחר חטא העגל, אמר לו הקב"ה יישר כחך ששיברת - כך צריך להיות, אי אפשר להשאיר אותם בידם. נתן לנו את הקרבנות ונטלם מעימנו - בי"ז בתמוז בטל התמיד, וכבר לא היה ניתן להקריב ע"ג המזבח. נתן לנו את השראת השכינה בבית המקדש, ונטלה מעימנו, כמבואר בדברי חז"ל (עי' רש"י ראש השנה לא, א ד"ה טוב) שכשהועמד צלם בהיכל נסתלקה השכינה ממנו. ומיום שהובקעו החומות הפסדנו את ירושלים, כיון שמאותו היום כבר היו כלל ישראל בסכנה ובמצב מלחמה, בהעדר החומות שהגנו עליהם מאויביהם. וחורבן התורה - זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שהעזו לזלזל בתורה, עד לאותו היום גם הגויים האמינו בתורה.

השפעת שבירת הלוחות בדורנו

הנה לגבי חורבן ביהמ"ק מובן מדוע נחשב שאירע הדבר אף לנו, היום אין לנו את ביהמ"ק, וכפי שחז"ל אמרו בירושלמי (יומא פ"א ה"א): 'כל מי שלא נבנה ביהמ"ק בימיו, כאילו חרב בימיו'. אל לנו לחשוב שביהמ"ק נחרב בגלל עוונותיהם של בני אותו הדור ובשביל לבנותו מחדש חסרים לנו רק קצת זכויות, אך אם היה קיים בזמננו לא היה נחרב. אלא כפי שאמרו חז"ל 'כאילו נחרב בימיו', לא רק שחסר לנו זכויות כדי לבנותו, אלא אפילו אם היה קיים היה נחרב. אם כן לגבי חורבן ביהמ"ק מובן הדבר שזוהי מציאות המתרחשת בכל רגע ורגע, אך איך שייך לומר על מעשה שבירת הלוחות הראשונות שקרה אף לנו, הרי

קיבלנו כבר אח"כ את הלוחות השניות ונגנזו. ואולי היה מקום לעשות צום ביום שנגנזו בו הלוחות השניות, אך מה שייך להתאבל על הלוחות הראשונות.

אלא שבודאי דבר קשה הוא להצטער על כל מעשה שקרה שנים רבות כ"כ קודם, וכפי שלימדונו חכמינו (ברכות נח, ב): שהמת משתכח מן הלב אחר י"ב חודש, וא"כ אף על חורבן הבית קשה להתאבל. אלא שכלפי הקב"ה אין עבר, כל מה שנראה לנו שיש הבדל בין דבר שקרה לפני הרבה זמן לדבר שקרה עכשיו, זהו רק במבט של בשר ודם, אך כלפי הקב"ה אין זה שייך, וכפי שמעמיד לזכותנו עד היום הזה את כל המעשים שעשו אבותינו, כך הוא בכל הצרות וכדומה. כלפי הקב"ה הכל קורה עכשיו, עכשיו נשתברו הלוחות, עכשיו בוטל התמיד, עכשיו נשרפה התורה, עכשיו אירע חטא העגל, כל הדברים הקשים שאירעו לנו בעבר קורים גם עכשיו. וממילא מי שאיכפת לו מכבוד הקב"ה מצטער על חורבן הבית על אף שקרה הדבר לפני שנים רבות כ"כ, הוא מצטער על צער השכינה של עכשיו.

מדרגה זו היא חובה על כל ירא שמים, וכפי שכתב השו"ע (או"ח סי' א ס"ג): 'ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש', וזהו דבר ששייך אף לזמננו. גם בזמננו ישנם אנשים יחידים שיושבים כל לילה בתיקון חצות ומורידים דמעות על זה, ובדורות הקודמים היו יותר מכמה יחידים שידעו להרגיש את צער השכינה. אולם כאן נדרש מאיתנו יותר מכך, וכפי שכתב הרמב"ם שאותן הצרות נגרמו להם ולנו, א"כ משמע שלא די בכך שמצטערים אנו בצער השכינה. ועלינו לבאר מדוע אירעו אותן הצרות אף לנו.

הגמרא בעירובין (נד, א) כתבה: 'אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר: אין כל אומה ולשון שולטת בהן'. הטעם שלא היו שולטים עלינו הוא, כיון שקודם שבירת הלוחות עם ישראל

היה עם מרומם, וכלשון הפסוק (תהלים פב, ו): "בני עליון כולכם", אף אומה לא היתה מסוגלת לשלוט על עם ישראל בזמן שהיו בידיהם הלוחות, אך בשבירת הלוחות השתנה משהו. וכן הביאור במה שאמרה הגמרא, שאלמלי נשתברו הלוחות לא היה מצב של שכחת התורה, שקודם שנשתברו הלוחות היו זוכרים את כל מה שלמדו, אך משנשתברו הלוחות נוצר מצב חדש³.

עוד מצינו בילקוט (כי תשא רמז שצ"א) על השעה שנשתברו בה הלוחות: 'באותה שעה נגזרה גזרה על ישראל, שילמדו אותה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטרופ ומתוך הדחק ומתוך שאין להן מזונות'. ומבואר, שקודם מעשה זה לא היה מושג של 'צער' בתורה, בשעת שבירת הלוחות חל שינוי מהותי בכל המציאות של כלל ישראל, לפני מעשה זה יכלו להשיג את כל המדרגות בתורה אפילו מתוך שפע.

האור החיים הקדוש בתחילת פרשת בחוקותי הביא את דברי הירושלמי, שהקב"ה ברא את המושג של שכחה כדי שיעמלו בתורה, שאם לא היתה שכחה בעולם היו זוכרים הכל והיו פוסקים מללמוד, אך אחר שנבראה השכחה יש לעמול כל הזמן ולחזור שוב ושוב על הלימוד. רוב העולם לא היו עמלים בתורה אלמלא השכחה, אך כפי שרואים אנו במהלך הדורות שהיו גדולי עולם בעלי זיכרון נפלא שלא היו שוכחים, אך למרות זאת עמלו בתורה - שהרי אין סוף לעומק התורה בנסתר ובנגלה, ברמזים ובסודות התורה, כן היה מצבם של כל עם ישראל לפני שבירת הלוחות.

³ בדרשות הבית הלוי (דרוש י"ח) האריך בביאור מעשה שבירת הלוחות, וזהו תמצית דבריו שם.

א"כ שבירת הלוחות שינתה את כל המצב שלנו, האומות יכולות לשלוט עלינו, נוצר מצב של שכחת התורה, נגזר עלינו צער, דוחק וייסורים, טרדות וטלטולים, וכן ניטלו מעימנו שני הכתרים שניתנו לנו בעת מתן תורה.

בפולין, לפני המלחמה, ביקשה הממשלה לגזור על השחיטה, וקבעו שלושה ימי צום על כך. בישיבת מיר היה התעוררות עצומה, ורבי ירוחם עמד ודיבר על נושא זה. ואמר רבי ירוחם: משמים נתנו לנו את כל הטובות שבעולם, אולם במשך הזמן לקחו מעימנו הכל בחזרה. היתה לנו נבואה, וניטלה. היה לנו את בית המקדש, ונלקח מעימנו בעוונותינו. היו לנו רוח הקודש, קרבנות, קטורת, קרבן פסח, אך הכל נלקח מעימנו. אפילו את ארץ ישראל לקחו לנו. 'אין לנו שיור אלא התורה הזאת'. עכשיו רוצים לגזור גם על השחיטה, על יורה דעה, גוזרים גזירות שלא לאכול בשר שחוט, לוקחים מאיתנו גם את מה שקיבלנו בתורה.

ההבדל בין דורנו לדורות שלפניו הוא גדול. אנו רחוקים אפילו מן המושגים של הדור שעבר. בישיבתו של רבי מאיר שפירא - ישיבת חכמי לובלין, כדי להתקבל לישיבה היו צריכים להבחן על 200 דף מהש"ס, חתנו של הטשיבינער רב - רבי ברוך שמעון שניאורסון זצ"ל שהיה אז בחור בישיבה, מונה ע"י מהר"ם שפירא להסתובב בין העיירות ולבחון את הבחורים המבקשים להתקבל לישיבה, לא כל בחור היה לומד את אותה המסכת, ורב"ש היה בוחן בכל מקום שהיו מבקשים, בנשים ונזיקין, בטהרות וכו'. אלו הם מושגים הרחוקים מתפיסתנו. אם כך היה בדור שעבר, וכי אפשר לתאר מה היה לפני שני דורות, בוולוז'ין. ההבדל בין דורנו לדורות הקודמים הוא הבדל עצום. א"כ פשוט ששבירת הלוחות היא צרה פרטית של הדור שלנו. מאז שנשברו הלוחות נעשינו קטנים שבקטנים. כל המלחמות שבעולם נגרמו מחמת שנשברו הלוחות, מאז כל אומה ולשון יכולים לשלוט עלינו. פעם עוד היינו בדרגה שהקב"ה גידל את האומות שהיו צריכים

לשלוט עלינו - את נבוכדנצר וכדו', כדי שלא יאמרו ניתנו ישראל ביד אומה שפילה (חגיגה יג, ב), היום גם זה נלקח...

השפעת ביטול הקרבנות על דורנו

ביטול הקרבנות גם הוא חסרון וצרה פרטית שלנו, אך אנו לא מרגישים זאת. כיום אנו מרגישים מרוצים מכך שיש בידינו לשמור את השבת וללמוד בהתמדה, אך ענין הקרבנות לא חסר לנו. כבר כמעט 2000 שנה חיים אנו בלעדיהם והתרגלנו לכך. גם החפץ חיים חי בלי הקרבנות, גם החזו"א חי בלעדיהם, אך ודאי שהם לא הרגישו בזה כמונו. החפץ חיים הרגיש עד מאד בחסרון הקרבנות, ולפיכך הוא דאג לחבר ספרים על ענייני קדשים, כדי שיהגו בהלכותיהם, שילמדו את הלכות הקרבנות.

בדברי הפוסקים ג"כ רואים אנו שתיקנו שיהא האדם מיצר ודואג על ביטול הקרבנות. הרבה מנוסחי התפילות שאנו מתפללים הם על הקרבנות, בתפילת שמו"ע מתפללים אנו כמה פעמים על ביהמ"ק, על העבודה והקרבנות, ואף בברכת המזון מתפללים אנו על זה, ואם כן ודאי שדבר זה הוא חיוני בשבילנו, אם אנחנו לא מספיק מרגישים את זה זוהי צרה בפני עצמה, זהו סימן שהצרה הגיעה לשיאה.

בנוסח הסליחות לשבעה עשר בתמוז מבכים אנו את חסרון הקרבנות: 'טפש מקדשינו צר המשמיד, ונוטל מחתן וכלה אצעדה וצמיד, יען כעסנוך ניתנו להשמיד, כי בשבעה עשר בתמוז בוטל התמיד. כלה ממנו כל הוד ושבח, חרבו שלף אויב עלינו לאבח, להיות עוללים ויונקים מוכנים לטבח, כי בשבעה עשר בתמוז בטלו עולה וזבח. מרדנו לשוכן מעונות, לכן נתפזרנו בכל פינות, נהפך מחולנו לקינות, כי בשבעה עשר בתמוז בטלו קרבנות'. מייד לאחר הסליחות אומרים תפילה לתחלואי ילדים, הרבה אנשים מתים היום בגיל צעיר, זהו אחד

הדברים הקשים שנגרמים לנו מחסרון עבודת הקרבנות, וכפי שכתוב בסליחות: 'עוללים ויונקים מוכנים לטבח, כי בשבעה עשר בתמוז בטלו עולה וזבח'. אם היה לנו היום קרבנות כל זה לא היה.

דבר נפלא רואים אנו, שבכל שנה ושנה אנו קוראים בשבוע שחל בו י"ז בתמוז את פרשת פנחס ששם כתבה התורה את פרשת התמיד. באותה הפרשה שקיבלנו את התמיד לקחו לנו את התמיד. ועל איזה עוון נלקח מעימנו קרבן התמיד, על הזלזול במזבח, וכפי שמזכירים אנו בסדר הסליחות: 'סדר עבודתו וקיץ מזבחו קצתי להעמיד, על כן מלשכת הטלאים בטל התמיד'. קיץ המזבח הם קרבנות עולה, שאותם היו מקריבים לכבוד המזבח כשלא היו נדרים ונדבות להקריב בו, כדי שלא יהיה המזבח בטל מעבודה, וכיון שזלזלו בכבוד המזבח אז אפילו קרבן התמיד בוטל⁴.

על דברי המשנה באבות (פ"א מ"ב): 'על ג' דברים העולם עומד, על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים', כתב רבנו יונה שמשחרב בית המקדש בחטאינו - התפילה היא במקום הקרבנות⁵. זהו מה שנותר עתה בידינו אך גם בזה אנו מזלזלים. לשבת ליד סידור ולומר כמה תפילות אין זה קשור לקרבנות. ענין הקרבנות הוא - כפי שמבואר בחז"ל, שהאדם היה שופך נפשו לפני הקב"ה ומרגיש כאילו מקריב את עצמו, ומכח זה הקב"ה היה מרחם עליו ומכפר על עוונותיו. אחרי שהיו עושים את כל הסדר על הקרבן והקריבוהו היה האדם הופך להיות אדם אחר, הוא הרגיש שאת נפשו הוא הקריב, ואח"כ היה מלא הודאה לקב"ה שנתן לו את הזכות להביא תמורת נפשו ולא עשה בו את כל מה שעשו

⁴ על ביטול קרבן התמיד כתבה הגמרא בלשון 'בוטל', עם ישראל לא ביטלו את קרבן התמיד, אלא כיון שזלזלו בקרבנות אלו שהם הקלים ביותר ואינם חובה, אלא הקרבנות היא לכבוד המזבח, ביטל הקב"ה את קרבן התמיד.

⁵ וכן אמירת פרשיות הקרבנות נתקנה במקומם (כפי שכתב הטור בסי' א).

לקרבן, וכמו בעקידה שאחר כל הסדר לקחו את האיל תמורת יצחק ונחשב לו כאילו הקריבו אותו עצמו. ירושלים נקראת בתהילים (מח, ג): "משוש כל הארץ", ואמרו חז"ל (שמו"ר לו, א): שאין לך שמחה גדולה מזו שאדם נכנס לביהמ"ק בעוון ויוצא משם נקי שנמחל לו.

אם התפילה כיום היא במקום קרבן, צריך לאומרה באופן של שפיכת הלב לפני ה'. וכלשון שמצינו בכמה וכמה פסוקים: "ואשפוך את נפשי לפני ה'" (שמואל א' א, טו). "אליך ה' נפשי אשא" (תהלים כה, א). "לפני ה' ישפוך שיחו" (תהלים קב, א). "נשא לבבנו אל כפים אל קל בשמים" (איכה ג, מא). החובת הלבבות כתב שתפילה פירושה הכנעה לפני ה' - שאדם מרגיש שלולא הקב"ה לא היה לו כלום. אך היום אין לנו את המושג הזה, מזלזלים בתפילה, לא מרגישים הכנעה, וכל זה בגלל שלא מכבדים את התפילה, מתחילים את התפילה באיחור וכדו', ולכן אנו מפסידים את התועלת של התפילה. התפילה היא כולה הכנעה, לדעת שאם לא אקבל ממנו יתברך אין לי כלום, בלי ש'אתה חונן לאדם דעת' הרי אני שוטה גמור, 'בידך אפקיד רוחי' - בלי שהקב"ה יתן לי כל רגע ורגע אויר לנשימה אין לי חיים, 'על חיינו המסורים בידך' החיים שלי מסורים רק בידך. וכן כל השבחים והתהילות שאנו אומרים לקב"ה מראים לאדם את רוממות ה' ואת שפלותו של האדם לעומתו. וכמו שמצינו בברכות (כח, ב): שכששאלו תלמידיו את רבי אליעזר מה יעשה אדם ויזכה לחיי העולם הבא, אמר להם כשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים.

התפילה היא המגנה על העולם

נמצאים אנו כיום בעת מלחמה ולמרות כל זאת אנו שאננים, נוטים אנו לחשוב שהמלחמה מתנהלת רחוק מעימנו, טילים נופלים רק בדרום או בצפון... אך המציאות היא כיום שטילים נופלים בתוך בתים ומקומות יישוב לא רחוק ממרכז

הארץ. אנו רוצים להתפלל ע"כ בדמעות אך הפסדנו את הרגש בתפילה. כשבנ"י יצאו למלחמה עם מדין מוזכר בפסוק שלוש פעמים שהם יצאו "אלף למטה" (במדבר לא, ד-ה), ואמרו חז"ל על כך (תנחומא מטות ד) שנתחלקו ישראל לשלוש קבוצות שוות, אחת בשביל מלחמה, אחת בשביל לשמור את הכלים ואחת בשביל התפילה. כנגד כל חייל שנלחם היה חייל שהתפלל עליו. הם ידעו והרגישו שרק ע"י תפילה אפשר להצליח במלחמה, ועל כל אחד ואחד צריך שיהא אחר שיתפלל עליו. על הצבא שנלחם היום אין מי שמתפלל, התפילה היחידה שמגינה עליהם היא רק התפילה שמתפללים כאן ובכל הישיבות. הכל תלוי בתפילות שלנו, אך בכ"ז אין רגש והסיבה היא מכיוון שאין את ההכנעה הנדרשת.

בישעיה (נח, ג) מצאנו שכנסת ישראל שואלת את הקב"ה: "למה ה' צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע", ועונה הקב"ה "הן ביום צומכם תמצא חפץ וכל עצביכם תנגשו". וביאר המצודות שם, שהתשובה היא שה' לא רואה את הצום, "כי ביום צומכם תמצאו חפץ", ביום הצום מחפשים תעסוקה... הצום לא נועד בשביל לסדר עניינים... הצום נועד לעשות תשובה ולתקן את המעשים. כפי שכתבה הגמרא בתענית (יב, ב) שבימי הצומות היו מתפללים עד חצי היום, ובחציו השני היו ב"ד יושבים ודנים, מי עבר על אונאה, מי הלוא בריבית, מי גזל את חברו וכו' ומחייבים אותם להחזיר. בימי הצומות היו כלל ישראל עסוקים בתשובה, להתחזק בתשובה ולפשפש במעשים, זהו המוטל עלינו לעשות בצום.

יסוד נוסף אותו לומדים אנו מיום זה הוא, שברוחניות אין 'חזקות', אפשר לאבד הכל ברגע אחד. כלל ישראל היו בדרגה עצומה בזמן מתן תורה, ותוך ארבעים יום - בחטא העגל, נשברו הלוחות והפסידו הכל. חמישה דברים הפסדנו

ביום אחד בחמש תקופות. אסור לשום אדם לבטוח בעצמו, אף בחור שנחשב ל'בחור מצויץ', יכול להפסיד את הכל בזמן קצר.

יעזור הקב"ה שתהיה לנו תועלת מן הדברים, ולכל הפחות בתפילה - שזהו הדבר שנותר בידינו במקום הקרבנות שחסרנו בזה היום, לא לזלזל בזה, עלינו להשקיע מחשבה בזה, לכבד את התפילה ולבוא בזמן, להתפלל בחשק, להתפלל ברגש... לשפוך שיח לפני הקב"ה מתוך הרגשה שאנו יודעים לפני מי אנו עומדים, רק ע"י שנתחזק בעניינים אלו העומדים ברומו של עולם נוכל לקבל בחזרה את מה שהפסדנו.

חטאם של ישראל בזמן חורבן הבית - 'על עזבם את תורתי'¹

ימי בין המצרים נועדו להתבונן בסיבות החורבן

כפי שהזכרנו בדברינו בי"ז בתמוז, הדבר פשוט שתקופת 'בין המצרים' נועדה להתבונן ולהתעמק בעניינים הקשורים לתקופה זו. ההלכות המוזכרות בשו"ע והנוגעות לימים אלו, אף הן לא נועדו לצאת ידי חובה בקיומם בלבד, אלא כדי שהאדם ישקיע מחשבה במהות האבלות והצער. וכדברי הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"א), שנתקנו התעניות 'לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב'. וכפי שביארנו זהו גם הענין של ימי בין המצרים, להתעורר ולהתבונן מהם הסיבות של החורבן.

רבנו יונה בשערי תשובה (שער ב) אומר שכאשר ימצאו את האדם צרות ורעות, אם ישוב אל ה' יקבל תשובתו. אולם אם יאמר אך מקרה הוא זה, הרי הוא מגדיל עוונו ועונשו. כפי שכתוב (ויקרא כו, יח): "ואם עד אלה לא תשמעו לי, ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאותיכם". לומר על גזירה שהיא מקרה זה הגרוע ביותר. וכך כתב הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"ג): 'שאם יבואו על הציבור צרות, ולא ישובו מדרכם, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות. לכך עלינו ללמוד היטב את הסוגיות אשר עוסקות בסיבות הרוחניות שהביאו לצרות החורבן, ולתקנם ע"י שנשפר את מעשנו.

¹ נמסר בכ' תמוז תשס"ח

בדברי חז"ל מצינו מאמרים רבים המדברים מענין החורבן, וכולם עוסקים בסיבות הענין - מדוע ארע החורבן. תפקידנו בימים אלו - מלבד הבכיייה והאבלות במעשה על מאורעות החורבן - הוא להתבונן בסיבות שגרמו לחורבן. וכפי שכתב בעל ה'נתיבות המשפט' בהקדמה לפירושו 'פלגי מים' על איכה שאין מצווה לזכור צרות, וגם אין זה מדרך העולם להזכיר לבני אדם דברים קשים. כל מה שבאו חכמינו בסיפור הצרות שהיו בזמן החורבן, הוא רק לגרום לנו לדעת מהי הסיבה שהביאה לזה, כדי למנוע מאיתנו את המשך הצרות על ידי שנתקן את הדברים. ועל זו הדרך סובב הולך כל פירושו של ה'נתיבות' למגילת איכה, לבאר מלשונות הפסוקים את החטאים שגרמו לכך.

כשנתבונן נמצא כמה וכמה מקומות בהם התייחסו חז"ל לסיבות שהביאו את החורבן על כלל ישראל:

בגמרא בנדרים (פא, א) וב"מ (פה, א) ביארו ע"פ לשון הפסוק (ירמיהו ט, יא-יב) את הסיבה שבגינה נחרב הבית: "על מה אבדה הארץ" - דבר זה שאלו לנביאים ולחכמים ולא פירשוהו, עד שגילה הקב"ה - "על עזבם את תורתי". ורב יהודה בשם רב פירש: 'שלא בירכו בתורה תחילה'. וביומא (ט, ב) מצאנו: 'מקדש ראשון למה חרב, בגלל ג' עברות שהיו בו: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. מקדש שני למה חרב, על שהיתה בו שנאת חינוס. בשבת (ק"ט, ב) הביאה הגמרא כמה מאמרים המבארים מפני מה חרבה ירושלים: אביי אמר שנחרב בגלל חילול שבת. רבי אבהו אמר משום שביטלו ק"ש של שחרית וערבית. רב המנונא אמר מפני שביטלו בה תינוקות של בית רבן. עולא אמר מפני שלא היה להם בושת פנים. רבי יצחק אמר על שהושוו קטן וגדול. רב עמרם אמר מפני שלא הוכיחו זה את זה. רבי יהודה אמר על שביזו בה ת"ת. רבא אמר על שפסקו אנשי אמנה. בב"מ (ל, ב) הביאה הגמרא סיבה נוספת: על שהעמידו דבריהם על דין

תורה ולא הלכו לפני משורת הדין. במשנה (אבות פ"ה מ"ט) מצאנו עוד סיבות על מה באה הגלות לעולם: על עובדי ע"ז, על גלוי עריות, על שפיכות דמים ועל שמיטת הארץ.

כל המקורות שהבאנו מתייחסים לענין החורבן, וכולם שווים בדעה שהוא בא מחמת עבירות². ואף בכל דברי חז"ל לא מצאנו סיבה אחרת שגרמה לחורבן. בזמננו שהיתה השואה האיומה, שנשחטו ונשרפו ונהרגו בה ששה מיליון יהודים, אף שעדיין לא זכינו שיגלו לנו מה הסיבות שגרמו לה, אכן דבר ברור הוא שהסיבות שגרמו לה הם סיבות רוחניות, ולא סתם שנאת הגויים. ומפורש בדברי חז"ל שהקב"ה מגדל את האומה שבאה להלחם עם ישראל, כדי שלא יאמרו שעם ישראל נפלו בידי אומה שפלה³. מכאן שאין לנו לחשוב חלילה שאותה אומה לאחר שכבשה כמה וכמה מדינות, לחמה גם עם ישראל, אלא אדרבה, מפני כבודם של ישראל - שנגזר עליהם להכבש תחתם, גידלם הקב"ה והניח להם לכבוש עוד ועוד אומות, שלא יאמרו נשבו ישראל ביד אומה שפלה ויגרם מזה פחיתות כבוד לישראל. בשואה, הלא היה זה נגד הטבע, שבני אומה אשר נחשבה בעיני כל בעלת תרבות ונימוסים הפכו פתאום לחיות טרף, וודאי שכך היה רצון ה' והעוונות גרמו ואין לנו לחפש סיבות אחרות לכך.

² המהרש"א (שבת קיט, ב) כתב שמלשון הגמרא (שם) לא משמע שחלוקים ביניהם, וכיצד זה יתכן הלא כל דעה אומרת שלא חרבה ירושלים אלא מחמת סיבה מסוימת. ומשמע דווקא מחמת סיבה זו ולא מחמת סיבה אחרת. אלא ביאר המהרש"א שכוונתם לאפוקי שלא נאמר שחרבה ירושלים מטעמים אחרים, ועל זה אמרו כולם שלא חרבה מפני שעברו בה עבירות אלא כל אחד אמר שהסיבה היתה מחמת עבירות אחרות.

³ כפי שמבואר בגמרא (חגיגה יג, ב) שכבש הקב"ה את כל העולם תחת יד נבוכדנצר, כדי שלא יאמרו אומות העולם ביד אומה שפלה נתן הקב"ה את בניו. וכן בגיטין (נו, ב): 'כל המיצר לישראל נעשה ראש'.

סיפר לי ראש ישיבה חשוב, שבנוסעו פעם אחת במטוס ישב על ידו אדם שלא גדל ע"פ השקפת התורה, וכיון שזמן מה לפני כן נערכה התקפה של מחבלים שנהרגו בה ילדים רכים ה"י, שאלו אותו אדם כיצד יתכן כדבר הזה, הלא אין הסבר בעולם שיכול להסביר טרגדיה כזו. ענה לו אותו ראש ישיבה, אינך מביין מדוע זה קרה, וכי השבת נשמרת כהלכתה בכל תפוצות ישראל? ! הלא, רח"ל, מתחללת היא בכל שבוע ושבוע בידי עשרות אלפי יהודים. אלא, שהקב"ה נותן לנו תזכורות כדי שנתקן מעשינו ונשוב בתשובה, ואמנם ברחמיו הרבים עושה לנו ניסים רבים, אך אם אין אנו מתקנים מעשינו קורים גם דברים קשים.

ההסבר היחיד לשנאת הערבים אלינו, הוא מפני שהקב"ה רוצה שנתקן דרכינו, ולכן מעמיד הוא אומה שלימה שישנאו אותנו, כדי שנתעורר לשוב אליו. וכן מפורש בתהלים לגבי שנאת המצרים (תהלים קה, כה): "הפך לבם לשנוא עמו להתנכל לעבדיו", הקב"ה הפך את לב המצרים מאהבה לשנאה כדי שכלל ישראל לא ייטמעו בהם ויוכלו לצאת משם שלמים ברוחם. הכל מכוון מלמעלה, אסור לנו לחשוב שיש פתרונות טבעיים ופוליטיים כהסכמי שלום וכדומה. הפתרון היחיד הוא התבוננות בעוונות ותיקון המעשים. ודבר נוסף שהקב"ה דורש הוא, שכלל ישראל יאמינו בו וישרישו בליבם שהכל ממנו יתברך.

התולה את הצרות בדרך מקרה - הרי זו מידת אכזריות

הנה אתמול שמענו על 'פיגוע הטרקטור', לא ירחק היום שבו יורו שאין לטרקטור לנסוע ברה"ר אלא בליווי משטרה... אך זו הבעיה שלא מבינים שהסיבות הם רק רוחניות. רחובות עיר הקודש כיום הם במצב של "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך". אם השמירה של 'ושב מאחריך' איננה, יש פחד ברחובות. ואם יהא אכפת לנו יותר על כבוד שמים ונתחזק בזה, אזי ברור שתהא לנו שמירה.

כך גם בענין הממון. המצב ששורר כיום בעולם בענין הכספי הוא שהכל מתהפך, וגם הישיבות והכוללים סובלים מכך. אף בזה עלינו לדעת שאין זה מחמת כל מיני סיבות של סוחרים וכדו', אלא הכל מן השמים. בימים עברו היו כולם בטוחים על מענקים ממשלתיים, והקב"ה גרם שיתבטלו. לאחר מכן סמכו על נדיבים, וגם את זה רואים אנו שהקב"ה מערער. מוכרחה להיות לכך סיבה רוחנית, ומי שלא חושב בכיוון זה ואומר מקרה הוא, זהו אסון נוראי. עלינו להתחזק במידת הבטחון, לדעת, להרגיש ולהשריש בליבנו שהכל מאת ה' ומידו התשועה, ואין לנו לסמוך על שום כח אחר שבעולם. אם ניטיב להרגיש כן ולהתחזק בזה, ודאי הקב"ה ירחיב לנו.

התורה מגנא ומצלא רק אם מכבדים אותה

נתבונן נא בדברי חז"ל שהבאנו (נדרים פא, א וב"מ פה, א): 'על מה אבדה הארץ, דבר זה שאלו לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה עצמו - על עזבם את תורתו. אמר רב יהודה אמר רב על שלא בירכו בתורה תחילה'. והדבר תמוה לכאורה, מנין ידע רב ש"עזבם את תורתו" היינו שלא בירכו בתורה תחילה, מפני מה הוציא הכתוב מפשוטו. וביאר הר"ן (נדרים שם ד"ה דבר) בשם רבנו יונה במגילת סתרים, שאם אכן עזבו בני ישראל את התורה ולא עסקו בה כלל, לא היו החכמים והנביאים נבוכים בשאלה על מה אבדה הארץ - פשיטא, על עזבם את תורתו! אלא על כרחך צריך לומר שהיו עוסקים בתורה תמיד, ודווקא משום כך היו החכמים והנביאים תמהים בזה ולא מצאו הסבר עד שפירשו הקב"ה היודע מסתרי הלב, שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך לפניה, ועל זה אבדה הארץ ויצאו לגלות.

לכאורה יש להבין דבר זה, וכי מפני שלא למדו תורה לשמה ולא היתה התורה כ"כ חשובה בעיניהם, משום זה הפסידו את ארץ ישראל ויצאו לגלות כ"כ קשה.

זו הרי צרה נוראה להתפזר בין האומות, ואף בלי להזכיר את הביטול תורה שנגרם על ידי כך. ובפרט שהרי 'מתוך שלא לשמה בא לשמה'.

יתר על כן קשה, היאך אפשר לומר ששאלו לנביאים ולחכמים ולא פירשוהו, הלא מדובר על חורבן בית ראשון, וכבר עשרות שנים קודם מצאנו פסוקים מפורשים על כך. בישעיה (א, א-ז) התנבא על ימי החורבן: "חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלים בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה". ובפסוקים שלאחר מכן מבאר את חטאם: "בנים גידלתי ורוממתי והם פשעו בי"; "הוי גוי חוטא עם כבוד עוון, זרע מרעים בנים משחיתים, עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל, נזורו אחור". וממשיך ומפרט את עונשם: "ארצכם שממה, עריכם שרופות אש, אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה, ושממה כמהפכת זרים". וכן בהושע ובירמיהו מצינו שנתנבאו ברוח זו. א"כ קשה ביותר שעל הכתוב בירמיה (ט, יב): "על מה אבדה הארץ" שדיבר על אותו הזמן, פירשו חכמינו שהנביאים והחכמים לא ידעו לפרש על מה אבדה הארץ. ואף אחר שכתב הנביא "על עזבם את תורת", מחפשים חז"ל סיבות ואומרים שבאמת עסקו בתורה תדיר, רק לא החשיבוה כל הצורך כדי שיברכו לפניה, והלא בפסוקי הנביאים כבר נתפרש שעשו את כל העוונות שבעולם, שהיו בנים משחיתים, והפליאה בזה גדולה עד מאד.

ביאור נפלא ביאר בזה רבי איצ'ה פטרבורגר ב'כוכבי אור': הרי זה ברור וידוע שבאותו הזמן למדו בני ישראל תורה באופן מופלא, בפרט בימי חזקיהו המלך שמבואר בגמרא (סנהדרין צד, ב) שבדקו מדן ועד באר שבע, ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאין בכל הלכות טומאה וטהרה, את ההלכות הכי קשות בתורה ידעו כולם מקטן ועד גדול. וכן מבואר שם שהיה מביא להם שמן למאור כדי שיוכלו להגות בתורה ביום ובלילה. וזו היתה התמיהה, 'על מה אבדה

הארץ', אמנם כבר התנבאו הנביאים על כל העבירות שגרמו לחורבן, אך האם יתכן שדור שכ"כ היה שקוע בתורה עברו עבירות כה נוראות. הלא 'תורה מגנא ומצל'א' מגינה מן הייסורי'ן ומצילה מן החטא, תורה היא תבלי'ן מפני היצר הרע, הכיצד זה לא נשמרו מכוחה מאותם החטאים. פליאה זו לא ידעו החכמים והנביאים לפרש, עד שהקב"ה פירש להם 'על עזבם את תורת'י' - מפני שלא בירכו בתורה תחילה.

מבאר ה'כוכבי אור' שזהו יסוד גדול עד מאד. אימתי התורה היא תבלי'ן, אימתי מגינה ומצילה היא מן החטא, רק אם יודעים להחשיבה וליקרה. אך אם אין מייקרים את התורה, אם אין מחשיבים אותה, אינה יכולה לפעול את פעולת התבלי'ן נגד היצר הרע. כפי שלמדנו מדברי הגמרא בברכות (סב, ב): שכשנזדקן דוד המלך וכיסוהו בבגדים כדי לחממו, אף שטבע הבגדים לשמור את חום הגוף, דוד המלך לא נתחמם מהם מפני שביזה אותם בזמן שכת את כנף מעילו של שאול במערה. כך גם סגולת התורה לא תפעל אלא לאדם שחשובה היא בעיניו, אך אם אין חשובה היא בעיניו לא תפעל פעולתה.

בזמן החורבן לא החשיבו את התורה

אלא שעדיין יש מקום להבין, היאך יתכן שעם ישראל למדו את התורה בעיון גדול כ"כ ביום ובלילה, ועם כל זאת לא היתה חשובה בעיניהם. אפשר שהביאור בזה כך הוא: אביו של חזקיהו היה אחז הרשע שאסר על עם ישראל ללמוד את התורה, וכפי שמסופר בגמרא סגר את כל בתי המדרש והכריז כי מי שייתפס לומד בתורה יידקר בחרב. ואמנם בנו חזקיהו עשה דברים טובים כדי לתקן את מה שקלקל אביו, גירר עצמות אביו בעת לווייתו כדי לבזות את הרשע, ונעץ חרב בבית המדרש ואמר שמי שלא ילמד תורה יידקר בחרב זו. אך למרות הכל 'נעץ חרב' זו גזירת מלכות, ומי שלא מקיימה דינו בחרב. נמצאנו למדים שלמדו רק

בגלל גזירת המלכות⁴, ואף שהוא הצליח עד כדי שלא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה, מכל מקום היה זה לימוד בכפיה ושלא מתוך שמחה. לפיכך גם 'לא בירכו בתורה תחילה' כיון שלא החשיבוה, ולכך התורה אף לא השפיעה עליהם שלא יעברו עבירות. תורה הנלמדת מתוך כפיה ולא מתוך חשיבות אינה מגינה ומצלת ואינה תבלין מול היצה"ר.

זהו היסוד הנלמד מהאמור לעיל, שלימוד בלי חשיבות לא יכל להגן עליהם ולהצילם מן החטא. דבר זה כל הנביאים והחכמים לא ידעו לפרש עד שפירש הקב"ה שלא החשיבו וייקרו את התורה, וזהו ביאור דברי הגמרא 'שלא בירכו בתורה תחילה'.

ישנם שתי ברכות בלבד שחיובן מן התורה, ברכת המזון אחר האכילה וברכת התורה לפני⁵. בברכת המזון כתוב "ואכלת ושבעת וברכת" - רק אחר השביעה צריך לברך, אך לעומת זאת בתורה קודם יש להחשיב את התורה - 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו', ורק אח"כ אפשר ללומדה. ולכך מבקשים אנו בכל בוקר 'והערב נא ה' אלוקינו את דברי תורתך בפנינו', אנו מבקשים מהקב"ה שדברי התורה יהיו ערבים בפנינו, שע"י כך נוכל להחשיב את התורה.

ונראה עוד, שאין לומר שעם ישראל באמת לא בירכו ברכת התורה, שא"כ כיצד לא ידעו זאת כל החכמים והנביאים. אלא ודאי שהם אמרו את הברכה, אך

⁴ באמת לא היה שייך שילמדו באופן אחר, שכיון שאחזו ניתק אותם מהלימוד, היו חייבים להכריחם בכח ללמוד. כפי המבואר ברמב"ם (מלכים פי"א ה"ד): שכשיבוא משיח צדקנו יכוף את ישראל לעסוק בתורה, ורק אח"כ יבנה את בית המקדש. שכיון שעמ"י נותק בכח מן התורה והמצוות, אי אפשר להשיבו אליהם אלא ע"י כפיה.

⁵ ברכת המזון נלמדת מן הפסוק (דברים ת, י): "ואכלת ושבעת, וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך". וברכת התורה לפני מן הפסוק (דברים לב, ג): "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו". כפי שלמדה הגמרא (ברכות כא, א)

המצווה היא לא לומר את הברכה, המצווה היא 'לברך', גם אנו אומרים בכל יום את ברכת התורה, אבל אמירת נוסח הברכה בלבד אינה מספקת, עלינו לברך את הקב"ה על שנתן לנו את התורה. זהו 'שלא בירכו בתורה תחילה', הם לא ברכו את הקב"ה על נתינת התורה. וכן צריך לומר גם במה שאמרה הגמרא שביטלו ק"ש שחרית וערבית, שאין הפשט שביטלו לגמרי, אולי לא קראו כמו שצריך או שאיחרו את הזמן, כי יש לדעת שמצות קריאת שמע אין מהותה רק אמירת הפסוקים, מהות מצבה זו היא לקבל על עצמנו את יחוד ה', לקבל על עצמנו לאהוב את הקב"ה בכל לבבנו ונפשנו. המ"ב מביא שמי שקורא קריאת שמע בלא תפילין הרי הוא כמעיד שקר בעצמו, שאומר 'וקשרתם לאות על ירך' ואינו מניח תפילין. כן הוא גם במי שאומר 'ואהבת את ה' אלוקיך' ואינו אוהב באמת, שהרי הוא כמעיד עדות שקר בעצמו. וכן הוא במי שאומר 'ושננתם לבניך' 'ודברת בם', אם לא מקיים את מה שאומר הרי הוא כמעיד עדות שקר.

הדברים הטעונים חיזוק בימים אלו

כעת הזמן שחז"ל דורשים מעימנו שנתבונן ונתקן דברים אלו. עלינו לשפר את ה'בירכו בתורה תחילה', לכוין קצת יותר, לחשוב על מה אנו מברכים, לגשת לתורה מתוך כבוד ויראה ולא בביזיון, ולא לבזות תלמידי חכמים, משום שהמבזה תלמידי חכמים הרי הוא כמבזה את התורה.

דבר נוסף שנדרש מעמנו הוא להתפלל ולהתחנן בכל עת על ביאת משיח צדקנו, על בנין בית המקדש ועל חזרת העבודה. ואמנם בכל יום ויום אנו מתפללים ע"ז ג' פעמים בתפילת שמונה עשרה, וכן בברכת המזון אנו מבקשים רחם נא, ובנה ירושלים, אך עלינו לדעת שאין זה מספיק. הגמרא (ע"ז ב, ב) אומרת: שלעתיד לבא יטענו אומות העולם לקב"ה מדוע אין אתה נותן לנו שכר כעם ישראל, כלום קבלנו את התורה ולא קיימנוה, וישיב להם הקב"ה: 'שבע

מצוות שקיבלתם היכן קיימתם', אם את מה שיש בידכם אינכם מקיימים מדוע שתקיימו לכם את כל התורה. החפץ חיים בספר המצוות הקצר עושה חשבון שאחר חורבן הבית חסרנו 171 מצוות עשה ו-171 מצוות לא תעשה, ונותרו בידינו רק 77 מצוות עשה ו-194 מצוות ל"ת. צריכים אנו להיזהר שהקב"ה לא ישאל אותנו כפי ששואל את אומות העולם 'מצוות שבידכם היכן קיימתם', מה מבקשים אתם עוד שיבנה בית המקדש, שיחזרו הקרבנות, וכי את התפילה שנתתי לכם במקומם אתם מקיימים כראוי.

עלינו לייקר ולהחשיב את מה שיש בידינו, להעריך ולכבד את הלימוד, ולהשקיע מחשבה ולהתפלל 'והערב נא' ו'שנשמח בדברי תורתך', זהו הדבר הכי מסוגל כדי שהתורה תגן עלינו ותצילנו ותהא לנו כתבלין נגד היצה"ר, ורק אם ננהג כך נוכל לבקש מהקב"ה שיחזיר לנו את המצוות שלא זכינו להם.

בית שני למה חרב - מפני שנאת חנם שהיתה בו¹

אמרו חז"ל (תענית ל, ב): 'כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה'. להתאבל על ירושלים אין הכוונה רק לשמור את ההלכות הנוהגות בימי בין המצרים, להתאבל על ירושלים פירושו להתבונן בסיבות שגרמו לחורבן, ומי ששומר את ההלכות אך אינו מתבונן בסיבות שגרמו לחורבן, אינו נחשב 'מתאבל על ירושלים'.

זכורני שרבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל פגש אדם שחזר מלוויה ושאלו מפני מה הלכת לשם, ענה לו אותו אדם שהלך מפני מצות הלווית המת, אמר לו רבי יחזקאל שזוהי תשובה שטחית, הסיבה האמיתית שיש ללכת ללוויה היא משום 'והחי יתן אל לבו', זוהי הכוונה העמוקה במצות הלווית המת. ואף כמה שפירשו חז"ל שזו גמילות חסדים כן הכוונה, אם החי יתן אל לבו הוא עשה למת טובה, שמוסיף לו זכויות במה שהתחזק מחמתו. ומה שנוגע לנו בזה הוא שעלינו להבין שלהלכות יש ענין עמוק, אדם שרק מקיים ההלכות ואינו מתבונן בהם, אינו מקיים את מה שחז"ל רצו, הוא נטל את הטפל ועזב את העיקר. א"כ מוטל עלינו לברר לפי ערכינו את הסיבות שחז"ל אומרים ולהבין אותם.

חומרתו של עוון 'שנאת חנם'

חז"ל אומרים (יומא ט, ב): שחורבן הבית הראשון נגרם מחמת ג' עבירות שהיו בו, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. והבית השני שעסקו בו ישראל בתורה ובגמילות חסדים חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות. יותר מזה למדנו בהמשך דברי הגמרא שם כשדנו האם בבית

¹ נמסר בהיכל הישיבה - כח תמוז תשס"ח.

ראשון היו יותר רשעים או בבית שני, אמרו רבי יוחנן ורבי אלעזר: 'ראשונים שנתגלה עוונם נתגלה קיצם, אחרונים שלא נתגלה עוונם לא נתגלה קיצם'. אחר חורבן המקדש הראשון נקצב לעם ישראל גלות ל-70 שנה. אך לגלות שיצאו ישראל אחר חורבן המקדש השני - ובה אנו שרויים בעוונותינו עד עצם היום הזה, לא ניתנה קצבה. כבר עברו למעלה מ-1900 שנה ועדיין אין אנו יודעים את הקץ. הרי משמע ששנאת חנם יותר גרועה מג' העבירות החמורות ביותר.

ובהמשך דברי הגמרא שם אמר רבי יוחנן: 'טובה ציפורנם של ראשונים מכריסם של אחרונים'. והביאור בזה, שהציפורן קשה יותר מהעור, וכשאדם מקבל מכה בציפורן, פחות חש בה מאשר היה חש אילו היה מקבל מכה ע"ג הכרס. והיינו שהרגישות של הראשונים לקבל את המוסר כשנתנו להם מכה - אפילו כעין מכה בציפורן, היתה יותר מרגישותם של האחרונים, שכשקיבלו אפי" מכה בכריסם לא קיבלו את המוסר.

למרות שהראשונים חטאו בעוונות כה חמורים, עדיפים היו הם מן האחרונים, משום שנאת חנם היא דבר יותר חמור. ואף בהמשך דברי הגמרא שם כששאל ריש לקיש את רבי יוחנן 'אדרבה אחרונים עדיפי' שלמרות שעבוד המלכויות בו היו שרויים ישבו ועסקו בתורה, ענה לו רבי יוחנן 'בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים'. מכל הנ"ל מתברר לנו עד כמה קשה היא שנאת חנם, שעל אף שהיו שקועים בתורה גרמה היא לחורבן בית אלוקינו, ולגלות קשה עשרת מונים מגלותם של הראשונים שעברו את העבירות החמורות ביותר.

מהי 'שנאת חנם'

בבואנו להבין את חומר עוון שנאת חנם, ראשית דבר עלינו לברר את פירוש המושג 'שנאת חנם'. הלא אם נשאל כל אדם שיש בליבו שנאה על חבירו, ודאי יאמר שיש לו סיבות לכך, ואף אם לא יפרט את הסיבות, ודאי לא יאמר שזה

בחינם, אין אדם מן הישוב ששונא אדם אחר בלי סיבה, א"כ ודאי ש'שנאת חינם' אין פירושה לשנוא בלא סיבה.

על דברי הגמרא בשבת (לב, ב): 'תניא, רבי נחמיה אומר בעוון שנאת חינם מריבה רבה בביתו של אדם', פירש רש"י (ד"ה שנאת): 'שלא ראה בה דבר עבירה שיהא מותר לשונאו - ושונאו'. נמצאנו למדים שאף אם יש לאדם סיבה לשנוא את חברו, אם לא ראה בו דבר עבירה שמחמתו מותר לו לשונאו ע"פ דין תורה, נחשב ששונאו בחינם. אם אין לאדם סיבה ע"פ דין תורה לשנוא את חברו, חייב הוא לאהוב אותו, 'ואהבת לרעך' חוץ ממי שלא עושה מעשה רעך. ואף אם סבור האדם שיש לו סיבה אחרת לשנאה, ודאי אין זה סיבה מוצדקת. אין סיבה שיכולה לדחות את מצות 'ואהבת לרעך כמוך', אלא אם עבר עבירה שע"פ תורה מותר לשונאו.

אף באדם שמותר לשונאו ע"פ תורה נאמר (שמות כג, ה): "כי תראה חמור שונאך... עזב תעזב עמו". ופירשה הגמרא (פסחים ק"ג, ב): שדיבר הכתוב באדם שמותר ע"פ תורה לשונאו, ובכל זאת יש לעזור לו. ויתר על כן, בדרך כלל אם מזדמנות לאדם ב' מצוות - מצות פריקה ומצות טעינה, נפסק בגמרא (ב"מ לב, ב) שפריקה קודמת משום שבה יש אף את הענין של 'צער בעלי חיים'. אולם באותה הגמרא מבואר, שאם לפניו עומדים אוהבו ושונאו, ולאוהב יש לפרוק ולשונא לטעון, יעזור לשונא, כיון ש'לכוף את יצרו עדיף'. והקשו התוספות בפסחים (שם, ד"ה שראה): אם דיבר הכתוב בשונא שמותר לשונאו ע"פ דין תורה, מה שייך לכוף יצרו במקרה זה. ותירצו, שכיון שהוא שונאו, גם חברו הופך לשונאו כדכתיב (משלי כז, יט): "כמים הפנים אל הפנים כן לב אדם אל האדם", ובאים משום כך לשנאה גמורה, כך שהשנאה הופכת להיות לא רק מחמת העבירה, אלא כתוצאה מהתפתחות העניינים ועל זה יש לו לכוף את יצרו.

המתבאר מכל זה, כי בלי שיש לאדם היתר מהתורה לשנוא את חבירו, נחשבת שנאתו ל'שנאת חנם'. שנאה מחמת כל סיבה אחרת ואפילו הנראית מוצדקת ביותר, היא עבירה חמורה עד כדי כך ששקולה כנגד כל ג' עבירות ואולי אף יותר מזה.

בית שני שעסקו בגמילות חסדים - כיצד חטאו בשנאת חנם

גדר נוסף ב'שנאת חנם' יכולים אנו ללמוד מעוונם של אנשי תקופת בית שני. מבואר בגמרא שהיו עוסקים בגמילות חסדים, א"כ כיצד שיך שתהיה ביניהם שנאת חנם². מתבאר לנו בזה יסוד עצום, אף אדם שעוסק כל ימיו בגמילות חסדים, אוהב אלפי בני אדם ועושה איתם חסדים, ביקור חולים, הכנסת אורחים והלווית המת, מסייע להם בהלוואות וכיו"ב, אך כנגד כל אלו שונא הוא ולו רק אדם אחד, נחשב הוא חוטא מושלם, ולא שרובו ככולו טוב ורק נכשל במיעוט שבמיעוט, אדם הלקוי בשנאת חנם כל שהיא, כמוהו כעובר על ג' עבירות החמורות. עלינו לאהוב כל אדם מישראל, ואם חלילה אנו שונאים אדם אחד מכלל ישראל, הרי זו שנאת חנם השקולה כנגד כל העבירות. א"כ גם בבית שני ודאי שלא שנאו את כולם, הלא היתה ביניהם גמילות חסד רבה, אלא שאפשר שהיה אדם אחד ששנאו וע"ז נאמר שהיה בהם שנאת חנם שזהו החטא שגרם לחורבן בית אלוקינו.

לגבי החסידה מבואר בגמ' בחולין (סג, א): 'למה נקרא שמה חסידה - שעושה חסידות עם חברותיה'. א"כ מדוע נחשבת היא לעוף טמא, מפני שרק עם

² בירושלמי ביומא (פ"א ה"א) מצאנו יותר מזה על ימי הבית השני: 'מכירין אנו אותם שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצוות ובמעשרות וכל וסת טובה היתה בהן, אלא שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חנם, וקשה היא שנאת חנם שהיא שקולה כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים'. ותמוה הדבר ביותר, בדור כה נעלה, כיצד שיך היה שתהיה ביניהם שנאה כה חזקה, עד כדי שתהיה שקולה כנגד ג' עבירות חמורות.

חברותיה עושה חסד אבל לאחרים לא, זה לא נקרא חסידות. כשהקב"ה ציוונו לאהוב כל אדם מישראל, זהו אף אם אותו אדם לא הולך בדיוק בשיטה שלנו, גם אם אינו בדיוק בסגנון שלנו. בקעלם היה המנהג שלפני ר"ה היו עובדים לאהוב את אלו שלא הולכים בשיטתם, אף שהיו מתנצחים איתם לא השפיע הדבר על האהבה, 'ואהבת לרעך כמוך' נאמר גם עליהם. אדם לא יכול לבחור לקיים מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' רק עם חבריו, אדם שאוהב רק את חבריו לא מקיים 'ואהבת לרעך כמוך', הוא אוהב את מי שרוצה לאהוב, מצות 'ואהבת לרעך כמוך' פירושה - לאהוב כל אחד ואחד מישראל שעושה מעשה רעך, אף שיש את הסיבות הגדולות ביותר לא לאהוב אותו.

על הפסוק (ויקרא יט, יז): "לא תקום ולא תטור את בני עמך, ואהבת לרעך כמוך", ביאר ה'מסילת ישרים' (פרק יא): שסוף הפסוק 'ואהבת לרעך כמוך' הוא ציווי מיוחד לאהוב את מי שנאמר 'לא תיקום ולא תטור', והיינו שעשה לך עוולה שהיה מקום לנקום בו ולנטור לו שנאה עליה, דווקא עליו יש ציווי מיוחד לאהבו³. אין די בכך שלא נוקמים בו ולא נוטרים לו שנאה, צריך לאהוב אותו.

³ ולרוב חשיבות הדברים, נעתיק את לשון המסילת ישרים שם: 'גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותל אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא יקום ממנו בהזדמן לו שיוכל להנקם, ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה - חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי - השרת שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא, והמקראות גלויים באר היטב, אינם צריכים פירוש, (ויקרא יט, יז-יח): "לא תשנא את אחיך בלבבך", "לא תקום ולא תטור את בני עמך". וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו: נקימה, לימנע מהיטיב למי שלא רצה להיטיב לו או שהרע לו כבר. ונטירה, להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו. ולפי שהיצר הולך ומרתיח את הלב ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רושם או איזה זכרון מן הדבר ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט, יאמר דרך משל לאדם: אם תרצה ליתן לאיש הזה אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות, או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תטיב לו טובה גדולה ולא תסייעהו סיוע גדול, או אם תרצה גם לסייעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר

באמת זהו דבר קשה עד מאד, להעביר על מידותיו, לא רק לא לנקום בו, לאהוב אותו כאילו לא עשה שום עוולה, אך זוהי מצוות התורה ואם צווינו על כך, ודאי מסוגלים אנו לזה. אם לא אוהבים ולא מתגברים על השנאה, זהו עוון חמור עד מאוד, זוהי 'שנאת חינם'.

מדוע שקולה שנאת חינם יותר מג' עבירות חמורות

עתה נותר לנו לברר מדוע החמירו חכמינו כ"כ בעוון זה עד כדי ששקלוהו כנגד ג' העבירות החמורות.

מבואר בספרים שהנהגתנו היא הקובעת כיצד ינהג עמנו הקב"ה. בדיני שמים ישנו יסוד של מידה כנגד מידה, כפי שאדם נוהג כן נוהג עמו הקב"ה, 'במידה שאדם מודד מודדים לו'.

הבאנו קודם את דברי הגמרא בבבא מציעא שלא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא הלכו לפנים משורת הדין. בכל דבר ודבר נהגו הם כפי הדין, אך יותר מכך לא ויתרו. וכתב ע"ז רבנו יונה (שער ג אות יג): ללמדך שזהו מן החמורות שתובעים מן האדם, והראיה שלא חרבה ירושלים אלא על שנהגו כדין ולא לפנים משורת הדין. ובביאור חומר הענין אמר ה'חפץ חיים': שהקב"ה נוהג עמנו במידה כנגד מידה, אם אנו ננהג עם חברינו לפנים משורת הדין אף הקב"ה ינהג עמנו לפנים משורת הדין, אך אם חלילה ננהג רק על פי דין, ינהג עמנו הקב"ה אף הוא ע"פ הדין, ואז איבדנו כל תקווה. וכפי שכתבה הגמרא (ר"ה יז, א): 'כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו', ופירש רש"י

עמו ולהיות לו לריע, אם מתלת לו שלא תראה לו לאויב, די בזה, ואם גם להתחבר עמו תרצה, אך לא תראה לו כל - כך חיבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה ממיני החריצות שביצר מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על - כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו, (ויקרא יט, יח): ואהבת לרעך כמוך, כמוך - בלי שום הפרש, כמוך - בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך - ממש'.

שם: 'אדם שאינו מדקדק למדוד מידה למצערם אותו, ומניח מידותיו והולך לו, אף מידת הדין אינה מדקדקת אחר פשעיו, אלא מנחתן והולכת'. וכתבו הרמח"ל ורבנו יונה, שהנהגה זו של מעביר על מידותיו זהו פתח של תקווה נכבד מאוד לחוטא, שע"י שנוהג כך אף משמים ינהגו עמו במידה כנגד מידה, לכן ציונו הקב"ה שלא לנטור ולהעלים עין מרעות שעשו לנו כדי שאף הקב"ה ינהג עמנו כן. בהקדמה ל'שמירת הלשון' הביא החפץ חיים את לשון הזוהר שביאר מדוע חמור כ"כ עוון לשון הרע בפני הקב"ה, כיון שבאמת הקב"ה אינו רוצה שיקטרגו על כלל ישראל, אך אם כלל ישראל מקטרגים איש על רעהו אין למידת הרחמים פתחון פה. רק ע"י שישראל ישמרו את לשונם למטה לא יהא עליהם דלטוריא למעלה.

וכן מצינו שביארו בירושלמי (פאה פ"א ה"א): מפני מה בדורו של אחאב שהיו עובדי עבודה זרה היו ישראל נוצחים במלחמה, ואילו בימי דוד היו נהרגים, אלא שבדורו של אחאב לא היה ביניהם דלטוריא, ובדורו של דוד היה ביניהם דלטוריא. ופירש על זה החפץ חיים שבימי אחאב על אף שעבדו ע"ז כיון שלא היה ביניהם לשון הרע, היתה יכולה מידת הרחמים ללמד עליהם זכות ולהעלים עין מחטאיהם והיו נוצחים, אך בדורו של דוד שהיה ביניהם לשון הרע, שהיתה ביניהם שנאת חנם אף משמים דקדקו אחר חטאיהם ונפלו במלחמה. וזהו היסוד שבאו ללמדנו בזה, עוון לשון הרע ושנאת חנם - שלא להעביר על מידותיו, גורם קטרוגים נוראים על עם ישראל, ולכן החמירו בו כל כך.

נקודה נוספת בזה כתב בספר החיים (לרבי חיים אחי המהר"ל - החברותא של הרמ"א). בגמרא בגיטין (נה, ב) מבואר ש'על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים', והביאור בזה, שהיתה בשמים שנאה כבושה על כלל ישראל הרבה שנים קודם החורבן, אך אע"פ כן לא גורשו ישראל מנחלתם, אך כשבקרב עם ישראל החלה

ההנהגה שבעבור שנאה גירשו אדם מן הבית, והחכמים שבאותו הדור ראו ושתקו, כבר לא היה במה להשתיק את המקטרג והתחילה הנהגה אחרת עם כלל ישראל שגרמה את החורבן.

המידות הרעות שקולות נגד ג' עבירות החמורות

רבי ירוחם ב'דעת תורה' כתב שאף שמצאנו בחז"ל ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות, עלינו לדעת שלא רק שנאת חנם היא כ"כ חמורה, כל המידות הרעות שקולות אף הן כנגד ג' עבירות. והטעם הוא כפי שביארנו, שאם אנו מתנהגים באופן זה, גורם הדבר שאף משמים נוהגים בנו באותה המידה. כיון שהנהגת הקב"ה את העולם היא במידה כנגד מידה.

כשנתבונן בתקופת שהותם של בני"י במדבר נגלה דבר נורא ואיום, כל האסונות והמגיפות שקרו שם, מעשה קורח, המרגלים, קברות התאוה, המתאוננים, הנחשים השרפים וכו', הכל היה ענין של מידות, מעשה המרגלים היה ענין של כבוד, מעשה קורח היה ענין של קנאה, קברות התאוה... הכל תוצאה של מידות רעות.

דברים ברוח זו כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ז ה"ג): 'אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העוונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם, וכן הוא אומר (ישעיה נה, ז): "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו" - דרכו ומחשבותיו אלו המידות.

באמת זהו חידוש, הורגלנו לחשוב בהיפוך, אדם שעושה עבירות אינו נחשב בעינינו 'יהודי חרדי', אך אם נשמר מעבירות ומקיים את המצוות בדקדוק, אף אם לקוי הוא במידת הגאווה, ברדיפת הממון או רדיפת הכבוד, אנו מסתכלים עליו כיהודי כשר וישר, הורגלנו כי המידות הללו הן ענין לבעלי מדרגות, לא כל אחד הוא בעל מדרגה... אך הרמב"ם חידש לנו שמידות רעות אינן רק מדרגות, מידות רעות זה 'עבירות', ישנן עבירות של מידות וישנן עבירות של מעשים, אך עבירות של מידות אינן פחות חמורות. וכפי שנראה גם מדברי רבנו יונה ב'שערי תשובה' (שער ד): שעוון המידות הוא אף יותר חמור, כיון שקשה לעשות עליו תשובה. כפי שמחלה שאין לה רפואה היא חמורה יותר ממחלה שיש לה רפואה, כך מידות רעות חמורות יותר מעבירות שאפשר לעשות עליהם תשובה.

חז"ל אמרו שבית שני נחרב על מידות - על שנאת חנם, ובירושלמי נוסף פרט נוסף 'מרדיפת הממון'. למדנו מזה שרדיפת הממון יוצרת מצב של שנאה. אהבת הגשמיות היא שורש כל החטאים. כשכלל ישראל קיבלו את התורה הם היו במצב של 'כאיש אחד בלב אחד', שכיון שכל חפצם היה רק לאהבה את ה', הם ביטלו מעצמם את כל הרצונות האחרים, ונוצר מצב של 'יחד שבטי ישראל'. המהר"ל כתב שהתורה לא ניתנה לאבות - עם כל מעלתם, כיון שהיו יחידים. התורה לא ניתנת ליחידים, אם מפרקים את הכלל ע"י שנאת חנם - שנגרמת מחמת אהבת הגשמיות, אין תורה חלילה.

על הכתוב (דברים יט, יא): "וכי יהיה איש שונא לרעהו וקם עליו והכהו נפש ומת", מפרש רש"י: שעבירה גוררת עבירה. הפירוש בדברי רש"י הוא, שמדוע הוצרכה התורה לפרש שהרגו בגלל שנאה, הלא כיון שהרגו במזיד מה החילוק אם שנאה גרמה לזה או קנאה, ושמא דיברו בסתם רוצח. ודאי שהתורה באה

ללמדנו בזה שעבירה גוררת עבירה, ע"י שאדם נכשל במידות - בשנאה, גורם הדבר עבירה של שפיכות דמים. השורש של כל החטאים הם מידות.

זהו המוטל עלינו בימים אלו, לעבוד ולתקן את ענין המידות. 'ואהבת לרעך כמוך' אפילו אם אדם עשה לך עוולות מוטל עליך חיוב לאוהבו. בפרט אחרי שנתגלתה לנו סיבת חורבן בית שני, עלינו להתחזק מאד בזה, לדעת שזהו מעיקרי היהדות.

תפקידנו בימי בין המצרים, לצפות ולייחל לישועה¹

ההלכות שנתקנו בימים אלו - דרישת ציון

בימים אלו מצווים אנו להתאבל על החורבן, ובשו"ע הובאו אף הלכות רבות הנוגעות לימים אלו, אשר נועדו לזכור את החורבן. אך יש לדעת כי האבלות אשר כלל ישראל נוהג בה בימים אלו, נוהגת אף בכל עיתות השנה.

בשו"ע ישנו סימן מיוחד (תק"ס) על דיני האבלות אשר על כלל ישראל לנהוג בהם בכל עת. בסימן זה המיוסד על דברי הגמרא בבבא בתרא (ס, ב), הובאו הלכות הנוהגות לבנין הבית: 'אין בונים לעולם בנין המסויד ומכויר כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד, ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד'. וכן הובאו בו הלכות הנוהגות לעת שמחה: 'העורך שלחן לעשות סעודה לאורחים, מחסר ממנו מעט, ומניח מקום פנוי בלא קערה'. וכשהחתן נושא אשה, לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין'. וברמ"א שם הוסיף ש'יש מקומות שנהגו לשבר כוס בשעת חופה'. ובהמשך הסימן שם: 'וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם'. 'וכן גזרו על עטרות חתנים שלא להניח כלל, וכן גזרו על עטרות הכלה' וכו'. 'וכל אלו הדברים כדי לזכור את ירושלים, שנאמר (תהלים קלז, ו): "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי".

בסימן תק"פ (ס"ג) כתב השו"ע דינים נוספים הנוהגים לימי שני וחמישי: יש מי שאומר שגזרו שיהיו מתענין בכל שני וחמישי על חורבן הבית. ובמשנה

¹ נמסר: ה' אב תשס"ח

ברורה שם (ס"ק טז) כתב: 'ומי שאינו יכול להתענות, עכ"פ יתפלל בהם על דברים הללו, ויש מתענים מבשר ויין'. ובסימן א (ס"ג) כתב דין נוסף הנוהג בכל יום ויום: 'ראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חורבן בית המקדש'. ואף כיום ישנם יחידים האומרים בכל יום תיקון חצות כתקנת המקובלים שהביא המ"ב שם (סק"ט).

במהלך הדורות נתקנו תקנות רבות, אשר כולן נועדו כדי לזכור את ירושלים, ומכל הגמרות והפסוקים שהובאו בנושאים אלו נראה ברור, כי התכלית בתקנות והלכות אלו אינה רק האבלות, התכלית היא 'לזכור את ירושלים'.

בירמיהו (ל, יז) כתב הנביא: "כי אעלה ארוכה לך, וממכותיך ארפאך נאם ה', כי נדחה קראו לך, ציון היא, דורש אין לה". ובסוכה (מא, א) מצינו: שמשום פסוק זה תיקן רבי יוחנן בן זכאי, שאחר החורבן תנהג מצות נטילת לולב בכל שבעת ימי החג, בכל מקום - ולא רק במקדש כפי שנהגו עד לתקנה זו - זכר למקדש. כפי שכתבה שם הגמרא: "'דורש אין לה" - מכלל דבעיא דרישה'.

הגמרא בבבא בתרא (שם) הוסיפה: שמשחרב בית המקדש רצו הפרושים לתקן שלא יאכלו בשר ולא ישתו יין ולא יאכלו לחם כלל, כדי לזכור את בית המקדש שהיו בו בשר קרבנות, יין נסכים ולחמי המנחות, וכל מה שלא גזרו על זה, מפני שזוהי 'גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה', אך בודאי יש ענין לזכור את ירושלים בכל יום ויום.

כל תפילתן של ישראל אינה אלא על בית המקדש

במדרש (בראשית רבה פרשה יג) מצינו: 'כל תפילתן של ישראל אינן אלא על בית המקדש: מרי, תבני בית מקדשא, ואימתי תבנה בית המקדש'. בימי חז"ל היה עמד ענין הבקשה על בנין בית המקדש בראש תפילותיהם. אם נשקיע מעט

מחשבה ונתבונן, נגלה כי באמת עיקר התפילות אשר תיקנו לנו אנשי כנסת הגדולה ואותן מתפללים אנו בכל יום הן על בנין בית המקדש, אך מתוך ההרגל אין אנו שמים ליבנו לכך. בתפילת 'יוצר אור' אומרים אנו: 'אור חדש על ציון תאיר'. לפני תפילת העמידה: 'ופדה כנאמך יהודה וישראל'. בשמונה עשרה: 'ומביא גואל לבני בניהם', 'מצמיח ישועה', 'גאלנו מהרה למען שמך', 'תקע בשופר גדול', 'השיבה שופטינו', 'ולירושלים עירך ברחמים תשוב', 'את צמח דוד', 'והשב את העבודה', 'ותחזינה עינינו', 'ותאסוף גלויותינו לחצרות קדשך'. בברכת המזון: 'רחם נא ה' אלוקינו על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש', 'ובנה ירושלים'. וכן בברכה מעין שלוש: 'על ירושלים עירך ועל מזבחתך ועל היכלך'. במעריב של שבת: ופרוש סוכת שלום עלינו... ועל ירושלים'. ובקדושה של שבת מבקשים אנו: 'מתי תמלוך בציון, בקרוב בימינו'.

העדר התביעה לבנין בית המקדש גורם קטרוגים על ישראל

ישנו מעשה נורא המסופר בפסוקי הנביא (שמואל ב כד, א): "ויסף אף ה' לחרות בישראל, ויסת את דוד בהם לאמר, לך מנה את ישראל ואת יהודה", ולאחר שמנו את ישראל נענשו באופן קשה ביותר (שם פס' טו): "ויתן ה' דבר בישראל מהבוקר ועד עת מועד, וימת מן העם מן ועד באר שבע, שבעים אלף איש" - תוך שעות ספורות מתו שבעים אלף איש מבני ישראל. רש"י (שם פס' א) כתב: "ויסף אף ה' לחרות בישראל - לא ידעתי על מה", והרמב"ן (במדבר טז, כא) יישב את תמיהתו של רש"י: "ואני אומר בדרך סברא, שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה, שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו, כענין שנאמר: (דברים יב ה) "לשכנו תדרשו ובאת שמה", עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים

ולזמן ארוך, שנאמר: (שמואל ב' ז, א-ב) "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו, ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה".

וממשיך הרמב"ן: 'והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר (דהי"א כב, ח): "כי דמים רבים שפכת ארצה לפני", ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה. ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול, או גם בימי דוד, כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים. אבל כאשר העם לא השגינו, ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא אשר הכין הכל היה הוא הבונה, והוא איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים, ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל, ועל כן היה הקצף עליהם'.

ובאמת, דברים מפורשים בענין זה מצאנו בילקוט שמעוני (שמואל ב, רמז קסה) שכל העם הרב שמת מישראל באותו היום, נענשו על שלא תבעו את בנין בית המקדש. ומוסיף המדרש: 'והלא דברים קל וחומר, ומה אלו שלא ראו את בית המקדש, אנו על אחת כמה וכמה, לכך התקינו נביאים הראשונים, שיהיו ישראל מתפללין בכל יום שלשה פעמים: אנה השב שכינתך לציון'. בתפילת 'רצה' אנו מתפללים על כך, כדי שלא יהיה חלילה קטרוג עלינו שאין אנו מייחלים לבנין בית המקדש, שאם על אותו הדור שלא ראו את בית המקדש היה קטרוג נורא כ"כ על שלא תבעו את בית המקדש, אנו שיודעים אנו את גדולת ערכו של בית המקדש על אחת כמה וכמה.

² יותר מזה אפשר לומר: אותו הדור, מלבד מה שלא ידעו מהו 'בית המקדש', היה להם באותו הזמן את משכן שילה ואת הבמות להקריב בהם קרבנות, ובכ"ז נתבעו ע"כ שלא תבעו את בית המקדש, אנו, שלא נותר כיום מאומה מכל זה, על אחת כמה וכמה שנתבעים אנו ע"כ.

אם לא נתבע ונגלה רצון - לא נקבל

בישעיה (כא, יב): "אמר שומר, אתה בוקר וגם לילה, אם תבעיון בעיו". ודרשו חז"ל שזהו על ענין הגלות, אם עם ישראל יבקש את הגאולה, את בנין בית המקדש, הקב"ה יענה לבקשתם³. עלינו לדרוש ולבקש על בנין ירושלים, כדי שלא נתבע עך כך ש"ציון דורש אין לה". חכמינו תיקנו לנו את סדר התפילות כדי שנבקש על בנין בית המקדש, ולא די שנאמרם סתם.

בשיר השירים רבה (פרשה ד) פירשו חז"ל את לשון הפסוק (שה"ש ד, ד), "בנוי לתלפיות": "אמר רבי אבין, בנוי לתלפיות - הוא ההיכל שכל הפיות מתפללים בו, בקריאת שמע הוא אומר בונה ירושלים, בתפילה הוא אומר בונה ירושלים, בברכת המזון הוא אומר בונה ירושלים, הוי שכל הפיות מתפללין עליו לפני הקב"ה, עתיד הוא לבנותו ולהשרות שכינתו בו".

חובתנו להרגיש את חסרונו של בית המקדש

תכלית עבודתנו בימים אלו אינה רק להתאבל על ירושלים, ע"י האבלות עלינו להתעורר, להרגיש שחסר לנו, שלא נחשוב שטוב לנו ולא חסר לנו כלום. הצרות, היגון והאנחה על הגלות, אינם קשורים לבנין ירושלים, אמנם אנו מצפים שניוושע מן הגלות, אך עלינו להרגיש שחסר לנו בנין הבית, שחסר לנו את ירושלים, שחסרים לנו הקרבנות, שחסרים לנו הנבואה ורוח הקודש, חסר לנו כהן גדול, חסר לנו כפרת עוונות, חסרות לנו 340 מצוות - 171 מצוות עשה ו171 מצוות ל"ת, נשאר לנו רק מעט מן התורה. אם נתבונן כמה חסרנו לנו ברוחניות ובגשמיות אז נבקש על הגאולה העתידה וזה התכלית לבקש על העתיד.

³ בירושלמי (תענית פ"א, סוף ה"א) מצינו: שכששאלו ישראל את ישעיהו אימתי תהיה הגאולה אמר להם "אם תבעיון בעיו", - אימתי שאתם תרצו ותבקשו ע"כ, אף הוא ירצה.

הגמרא בשבת (לא, א) אומרת: שכשאדם נפטר לבית עולמו שואלים אותו 'ציפית לישועה', שאלה זו ישאלו כל אחד ואחד, אפילו מי שלא עבר צרות בחייו ישאל על כך. מכאן שהצפייה לישועה היא דבר חשוב עד כדי שהיא מן הדברים הראשונים ששואלים את האדם כשעולה לעולם העליון. הרמב"ם מונה את הצפייה למשיח בין י"ג עיקרי הדת 'ואע"פ שיתמהמה אחכה לו בכל יום שיבוא' וכתב המבי"ט בספרו "בית אלוקים", שאם האמונה בביאת המשיח היא מהי"ג עיקרים בהכרח שבכל התקופות היה חיוב לצפות לביאת המשיח, ואף בתקופות הטובות ביותר שידע עם ישראל - כתקופת שלמה המלך, היה קיים חיוב זה, כיון שעיקרי הדת לא ניתנו רק לחלק מן התקופות, אלו הם יסודות האמונה, הכל חייבים לצפות לביאת המשיח, וכולם ישאלו על כך ביום הדין. לא רק בגלל הצרות העוברות עלינו צריכים אנו לצפות לישועה, הצרות והגלות מקרבים אותנו לגאולה ע"י שנצפה לישועה. כל האבלות על ירושלים היא בשביל לעורר בנו את הצפייה.

ככל שעובר הזמן גדלה ציפייתנו לבנין בית המקדש

במגילת איכה (א, א) נאמר על כנסת ישראל הלשון: "היתה כאלמנה", ופירש רש"י: 'ולא אלמנה ממש - אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ועתיד לחזור אצלה. וכשנכזבת ממנו היא מתעוררת לבכי. פירושם של דברים הוא, שכנסת ישראל אינה בוכה על העבר, אלא בוכה מתוך צפייה לעתיד. זו צריכה להיות השקפתנו על האבלות, לא כאלמנה שמת בעלה ובוכה לשעבר, שעליה כבר נאמר (ברכות נח, ב): 'גזירה על המת שישתכח מן הלב', אלא כאשה שמצפה לבעלה שעתידי לחזור, וככל שעובר הזמן - מרוב הצפייה בוכה היא יותר ויותר.

אף לגבנו, ככל שעובר הזמן וטרם באה הגאולה עלינו לצפות לכך יותר ויותר. רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל נהג להמשיל זאת לאדם שקבע תור לרופא שירפאהו

ממחלתו ומייסוריו, שככל שעובר הזמן ומתקרב המועד בו ירפא ממחלתו, כך מצפה הוא יותר. וכך צריכה להיות ציפייתנו לישועת ה', ככל שעוברים עלינו יותר דורות וטרם נגאלנו, צריכה ציפייתנו לגדול.

אבלות וצער על העבר קשה היא עד מאד, קשה להתאבל ולהצטער על מעשה שקרה יותר מ-1940 שנה, על השואה האיומה שהיתה רק לפני קצת יותר מ-60 שנה, כבר קשה לנו להצטער, על אף שמתהלכים בינינו עדיין רבים שזוכרים זאת. על הדור הבא ודאי כבר לא שייך לומר שיתאבלו על כך. הזמן עושה את שלו, וכבר לא מרגישים את הדברים - ולפיכך גם לא מתאבלים עליהם. הלכות האבלות על ירושלים נתקנו לנו על העתיד, כדי שלא יהיה חלילה מצב של "ציון דורש אין לה", ולכן צריכים אנו לדרוש ולצפות לישועה.

תכלית הציפייה לימות המשיח היא כדי לדעת את ה'

הרמב"ם בסוף הלכות מלכים (פ"ב ה"ד) מבאר לנו היטב את המושג 'ציפית לישועה': 'לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעכו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמח, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה, ולא יהיה להם נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא, כמו שביארנו בהלכות תשובה לא נתאוו הנביאים והחכמים לימות המשיח כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בגויים ולא בשביל שיהא שפע וכו' אלא כדי שיהיו פנויים לתורה וחכמתה כדי שיזכו לחיי העולם הבא'.

ובהמשך דבריו כתב הרמב"ם: שאף שיהיו 'כל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד' - בדורותנו, ברגע שיש לאדם שפע, סוטה הוא מן הדרך, "וישמן ישורון ויבעט", השפע גורם לאדם גורם לבעוט,

השפע שהיה לבני ישראל בזמן חטא העגל גרם להם לחטוא⁴. אך לעתיד לבא למרות השפע הגדול שיהיה, יעסקו הכל ב'לדעת את ה' בלבד', יבטל היצר של רדיפת הממון ולא יהא בעולם מושג של קנאה ותחרות. ומסיים הרמב"ם את דבריו: 'ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר (ישעיהו יא, ט): "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"⁵.

למדנו מדברי הרמב"ם, שציפייתם של החכמים והנביאים בכל הדורות לימות המשיח, לא היתה אלא כדי שיוכלו להקדיש את כל חייהם לתורה ולידבק בה, תכלית כל הבריאה היא לעשות את רצון ה', ובימות המשיח יהיה מצב של 'מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים'. כל מה שקורה במהלך הדורות עד אז, זהו תהליך זמני אשר נועד להביא לימות המשיח. ובספר בית אלוקים כתב, וכן כתב החסיד יעבץ, שהמאמין שהקב"ה ברא את העולם מוכרח להאמין אף בביאת המשיח, כיון שזוהי התכלית שלשמה ברא הקב"ה את העולם. הלא ודאי שלא ברא הקב"ה את העולם בכדי שיתנהל כפי שהוא מתנהל כעת במלחמות, קנאה,

⁴ וכפי שמצינו במדרש (ילקוט שמעוני דברים רמז תשצז) על הכתוב "ודי זהב": 'דבי רבי ינאי אמרי מהכא, 'ודי זהב', כך אמר משה לפני הקב"ה בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די גרם להם לעשות את העגל, משל אומרים וכי ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר, א"ר הושעיא משל לאדם, שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו, אמר לה מי גרם לך שאת מבעטת בי, כרשינין שהאכלתיך. אמר ר' חייא בר אבא משל לאדם שהיה לו בן אחד רחצו וסכו והאכילו והשקהו והלבישו וכסהו, ותלה לו כיס בצוארו והושיבו בפתח זונות, מה יעשה הבן שלא יחטא, ומי גרם לו זה, אלא הכיס שתלה בצוארו'.

⁵ וכן הוא גם בלשון הרמב"ם (תשובה פ"ט ה"ב): 'ומפני זה נתאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח, כדי שינוחו ממלכויות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן, וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה כדי שיזכו לחיי העולם הבא. לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת שנאמר (ישעיהו יא, ט) "כי מלאה הארץ דעה את ה'", ונאמר (ירמיהו לא, לג): "ולא ילמדו עוד איש את אחיו ואיש את רעהו", ונאמר (יחזקאל לו, כו): "והסירותי את לב האבן מבשרכם", מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יותר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה'".

שנאה ותחרות, ובהכרח שהמאמין בבריאת העולם מאמין אף שיש לעולם תכלית טוב - שהוא ימות המשיח.

עלינו לבקש על ביאת המשיח

ישנה נקודה נוספת אותה עלינו לדעת: הבית הראשון לא נבנה ע"י המשיח, הקב"ה אמר לשלמה לבנותו, הבית השני גם הוא לא נבנה ע"י משיח, אך על הבית השלישי מקובלנו מחז"ל שצריך להיבנות דווקא ע"י משיח צדקנו. בכדי לצפות לימות המשיח, אין די בלבקש על יציאה מהגלות ועל בנין בית המקדש, גם בימי עזרא יצאו מהגלות ונבנה בית המקדש, עלינו לבקש על ביאת המשיח, רק כשיבוא המשיח נוכל לזכות לבנין בית המקדש השלישי - אשר מוכרח הוא להיבנות ע"י, ורק עם ביאת המשיח יתקיים אף ענין קיבוץ הגלויות. בבית שני הסתיימה הגלות, אך כיון שלא בא המשיח לא היה זה בית עולמים. הבית השלישי שיבנה ע"י משיח צדקנו יבנה במצב של של 'בית עולמים', אבל בית ראשון ושני שלא היו במצב זה - כיון שלכתחילה לא נבנו לעולם, נחרבו.

'שלימות' ברוחניות יכולה להיות רק בביאת המשיח

הרב מפוניבז' זצ"ל אמר, ש'צפייה לישועה' היא נושא לבעלי שאיפות בלבד. אדם שאין לו שאיפות מה לו לצפות למשיח, אם אדם מרוצה מהמצב שבו הוא נתון, מדוע שיצפה ליותר. הצפייה למשיח צריכה להיות צפייה לשלמות, הרי כל הנביאים והחכמים שעליהם כתב הרמב"ם שנתאוו לימות המשיח, ודאי היו אנשים בעלי מושגים גבוהים מעימנו עשרת מונים, בעלי חכמה עצומה, בעלי גדלות, ובכל זאת הם התאוו לימות המשיח, והסיבה לכך היא, מכיוון שהם שאפו

⁶ כמובא במדרש (בראשית רבה פרשה צג): "ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך" - וכי שני צוארים היו לו לבנימין, אלא אמר רבי אלעזר בן פדת: יוסף ראה ברוח הקודש ששני בתי מקדשות שעתידין ליבנות בחלקו של בנימין, עתידין ליחבר.

לשלמות - להיות מלאים בחכמה, שלימות כזו יכולה להיות רק בימות המשיח שעליהם כתוב 'ומלאה הארץ דעה את ה', ולכן הם ציפו לו ואף תיקנו תקנות כדי שכל העם יצפו לו.

רבנו יונה בשערי תשובה (שער ב אות ט) כתב בזה דברים המחייבים אותנו עד מאד: 'והנה אנשים צדיקים וישרים בלבותם, שאגה להם כלביא תמיד במחשבותם, וינהמו על חטאיהם כנהמת ים, ועל אשר קצור קצרה ידם מעבודת השם. כי על זה יפשע גבר והרבה אשמה כמו על העבירות החמורות, כענין שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז): ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר לעוון בטול תורה'. כתב לנו רבנו יונה בדבריו אלו, שהאנשים הצדיקים והישרים באמת אינם מסתפקים במה שיש בידם, אלא טרודים הם ואין להם מנוח מהמחשבה שאפשר שהיו יכולים לעשות יותר בעבודת ה'.

להסתפק במועט בעבודת ה' זהו עוון גדול, וכפי שהביא רבנו יונה את דברי הירושלמי, שויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע ושפיכות דמים ולא ויתר על ביטול תורה, וכוונת הירושלמי היא, שהעוונות החמורות ביותר הם יותר קלות מעוון ביטול תורה, כיון שכשאדם מבטל תורה, פירושו של דבר הוא שיכל ללמוד ולא למד, על זה נתבע האדם, ולכן הצדיקים דאגו כל ימיהם שמא לא עשו את הנדרש מהם, היו להם שאיפות לשלימות, ושלימות זו יכולה לבוא רק ע"י משיח צדקנו. רגילים אנו להסתפק במועט, לחשוב שאין אנו מסוגלים ליותר, אך עלינו לדעת שנדרשת מאיתנו צפייה לישועה - צפייה לשלימות.

בנוסח הקדיש אומרים אנו: 'יתגדל ויתקדש שמייה רבא, בעלמא די ברא כרעותיה וימליך מלכותיה', ופירוש הדברים הוא, שאנו מבקשים שיתגדל שמו של הקב"ה בעולם. בקשה זו לא נאמרת על ידינו פעם בשבוע או פעם ביום, אלא

בכל הזדמנות, לפני התפילה ובתוך התפילה, לפני ובא לציון ואחריו, אחרי עלינו, כשעושים סיום מסכת, אחרי לימוד משניות שלומדים, ובעוד הזדמנויות רבות.

כיון שאנו רוצים שהקב"ה ימלוך על כל העולם כולו ויתגדל שמו בכל העולם, מבקשים אנו על כך בכל עת. אם זה יתקיים, וכולם יכירו בכך וינהגו לפי רצון ה', אין לתאר עד כמה מושלם יהיה אז העולם. העולם יהיה מלא אז בדמויות כמו ה'חפץ חיים', כולם יהיו צדיקים יראים ושלמים, השאיפה לכבוד שמים תאחד את כולם, מכל הרחובות והבתים תנשב רוח של קדושה. על זה אנו מבקשים, שיתגדל ויתקדש שמיה רבא בעולם שברא. וכפי שמבקשים אנו בקדושה בשבת, 'ממקומך מלכינו תופיע ותמלוך עלינו, כי מחכים אנחנו לך, מתי תמלוך בציון, בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון, תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך', ירושלים תהיה מקור הקדושה - כי מציון תצא תורה, אם בביהמ"ק הראשון והשני היה רוח הקודש, בביהמ"ק העתידי יהיה הרבה יותר מזה. רק כש'תאסוף גלויותינו לחצרות קדשך' אזי נוכל 'לעבדך בלבב שלם', עד שיבנה בית המקדש לא יהיה מושג של 'לבב שלם'.

בתפילותינו לבנין הבית עלינו להרגיש כי חיינו תלויים בכך

למדנו מכל הנ"ל כי הגאולה יכולה לבוא רק ע"י תפילותינו - "אם תבעיון בעיו", תפילותינו תלויות בגודל ציפייתנו, ציפייתנו תלויה בהשגתנו, השגתנו תלויה בשאיפתנו שהיא תלויה בקרבתנו לקב"ה. וכפי שכתב הפלא יועץ, שעיקר האבלות על ירושלים והציפייה לישועה, היא ענין של טהרת הלב - ענין של פנימיות, בלי טהרת הלב לא שייך להתאבל על ירושלים.

הגמרא במכות (י, א) הביאה: ש'תלמיד שגלה לעיר מקלט, מגלין רבו עמו', וטעם הדין הוא מפני שעל מצוות התורה נאמר "וחי בהם" ודרשו חז"ל 'ולא שימות בהם', אם התלמיד יהיה בעיר מקלט ללא רבו יהיה זה חשוב לו כמיתה,

וכלשון הרמב"ם (רוצח פ"ז ה"א) 'וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד - כמיתה חשובין', לא שייך לתת לאדם שלא נתחייב מיתה עונש שנחשב לו כמיתה. אך לכאורה צריך עיון, שהרי ערי המקלט היו ערי הלויים, וכל המתגוררים שם היו תלמידי חכמים, א"כ מדוע נחשבת ההגליה לשם כמיתה. אלא החידוש הוא, שאף אם היתה זו עיר של תורה, עיר של חכמים, אם רבו שהוא קשור איתו לא יהיה עמו, חשוב לו הדבר כמיתה, תלמיד חכם רוצה שלימות, והעדר השלמות נחשבת לו כמיתה. וזהו הדבר שראוי שנרגיש בו, שבלי תורה אין לנו חיים, אם כך היינו מרגישים, גם שאיפותינו היו נראות אחרת...

על בית המקדש נכתב בשיר השירים (ד, ד): "כמגדל דוד צוארך", ופירשו במדרש (שה"ש רבה פרשה ד, ו): למה נמשל לצוואר, מה צוואר אם חותכין אותו אין לאדם חיים, כך בלי ביהמ"ק אין לנו חיים. ומה צוואר כל תכשיטין תלויים בו, כך ישראל כל התכשיטין והמעלות שלהם - כהונה, לווייה, רוח הקודש, כפרת עוונות ועוד, תלויים בבית המקדש. בכדי להרגיש ולצפות לישועה צריך 'טהרת הלב', ואת 'טהרת הלב צריך לפתח, כדי שעי"ז נגיע לציפייה לישועה - שכפי שביארנו היא התכלית של האבלות, כאלמנה המחכה לבעלה שעתיד לחזור.

תשעה באב הוא יום שבו אפשר להגדיל את השאיפות

נפסק להלכה שאסור ללמוד בתשעה באב משום שהתורה משמחת. וכתב ביסוד ושורש העבודה, שטעם איסור זה הוא, משום שמתוך שמחת התורה עלול האדם להסיח דעת מן האבלות. והוסיף, שאם אסור ללמוד בת"ב מחשש שמא יסיח דעת, על אחת כמה וכמה שאין להתעסק בדברים אחרים, שעלולים להסיח את הדעת. יש הרבה דברים שאפשר ללמוד בלי לבא לידי היסח הדעת, כגון הגמרות במו"ק ודברי הנביאים והמדרשים.

הכרתי אדם ת"ח, שבערב תשעה באב אחר הצהרים הספיק לסיים את כל מדרש איכה. אדם שרגיל לנצל את הזמן יכול להספיק ללמוד הרבה בדברים שמותר ללמוד בהם, ולא יבוא מחמתם לידי היסח הדעת מהאבלות, דבר זה תלוי אף הוא בשאיפות, תשעה באב הוא יום שבו אפשר להגדיל את השאיפות.

מסיימים אנו כעת את מסכת בבא קמא, כ"א יכול לחשב לעצמו, האם סיימתי את המסכת, האם חזרתי ע"ז. זהו זמן שאפשר להגדיל בו את השאיפות, להתכונן לזמן הבא, לעשות חשבון הנפש אם יכולתי לעשות יותר בזמן הזה. ובענין התפילות, לפחות בימים אלו עלינו להשקיע מחשבה בתפילה, יש כ"כ הרבה תפילות על ירושלים, על הקרבנות, על העבודה ועל מלכות בית דוד. צריך להתבונן יותר בברכת המזון, בעל המחיה, אם היינו מכוונים יותר בזה במשך כל השנה, לא היינו מרגישים בהגיע ימים אלו מנותקים כ"כ מהענין.

יעזור הקב"ה שציפייתנו לישועה תהיה בבחינה גבוהה עד כדי שהקב"ה יאמר, 'אם תבעיון בעיר' - אם אתם מבקשים כ"כ אוציאכם מן הגלות.

תיקון עוון החורבן בדורנו - האמונה שהכל מידו יתברך¹

חובתנו להתאבל אף על חורבן הבית הראשון

הנביא ירמיהו קונן (איכה א, ב): "בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם מכל אוהביה". ופירשו חז"ל (סנהדרין קד, ב): "בכו תבכה - שתי בכיות הללו למה, על מקדש ראשון ומקדש שני". אף על לשון הפסוק (ירמיהו יג, יז): "ודמע דממע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה'", דרשו חכמים (חגיגה ה, ב): שלוש דמעות הללו למה, אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן.

"ודמעתה על לחיה" ... מקור הדמעות לא נפסק, הדמעה נשארת על הלחי, הבכי אינו פוסק.

בית המקדש הראשון כבר נחרב, ונבנה בית המקדש השני, לכאורה כל ההפסד שלנו הוא מחמת חורבן הבית השני, אך חידשו לנו חז"ל שעלינו לקונן אף על חורבן הבית הראשון.

אכן, חמשה דברים היו בראשון וחסרו בשני ועדיין לא זכינו שיחזרו, ועל כך היא הדמעה. כאשר אנו בוכים על ההפסד הגדול שהפסדנו בחורבן הבית השני, עלינו לבכות גם על הבית הראשון, על המעלות הנשגבות שהיו לנו בזמן הבית הראשון ועכשיו חסרים אנו.

¹ נמסר בהיכל הישיבה – ליל ת"ב ה'תשס"ו.

כיצד שייך לבכות על דברים כה רחוקים

אולם היאך יכולים אנו לבכות על דברים שלא זכינו לראותם ואין לנו כלל השגה בהם, על רוח הקדושה והטהרה שהיתה בזמן בית ראשון, ה'קרבת אלוקים', הנבואה שכלתה, החכמה האלוקית שנעדרת, הניסים העצומים שהיו במקדש, הדבקות בה' והברכות וההצלחות שזכו להם כלל ישראל באותם הימים.

יתר על כן, הלא מחורבן הבית הראשון כבר עברו 2428 שנים - כמעט חצי מימי הבריאה, ואף חורבן הבית השני לא אירע תמול שלשום, הוא אירע לפני 1938 שנים. היאך יכולים אנו לבכות ולדמוע על מאורעות שהיו בזמן כ"כ רחוק, הלא אף הצרות שהיו לאחרונה כבר נשכחו מעמנו וקשה עלינו לבכות עליהם. הרי אף כל המאורעות הקשות והגזירות הנוראות שעברו עלינו במהלך הדורות כבר נשכחו מאיתנו, שהרי הקב"ה ברוב חסדיו חקק בטבע מציאות שגזירות נשכחות - 'גזירה על המת שישתכח מן הלב', מידת השכחה היא מציאות קיימת בעולם. אמנם בשעת מעשה אדם יכול לבכות, אך ככל שעובר הזמן הבכי הולך ופוסק.

"כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה"

אכן, זהו היסוד שגילו לנו חז"ל בלשון הפסוק (איכה א, א): "היתה כאלמנה", ופירש רש"י: 'לא אלמנה ממש, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה'. אין מדובר כאן על בכי של ייאוש, על בכי של צער, אלא על בכי של ציפייה.

אשה שבעלה נפטר, אף שקשה עליה הדבר עד מאד, ככל שעובר הזמן, הצער והכאב הולכים ופוחתים, עד שאחר שעברו כמה שנים כבר אינה בוכה יותר על מות בעלה, אלא אם נתרגשו עליה צרות אחרות מחמת אלמנותה.

אך אשה שמצפה לבעלה שיחזור ממדינת הים, בתחילה אין היא בוכה כל כך כיון שעדיין בטוחה היא שיחזור מייד, אך ככל שעובר הזמן ובעלה עדיין לא שב, הציפייה הולכת וגוברת והבכי הולך ומתחזק, כיון שרוצה לראות שוב את בעלה. זהו היסוד שהניח לנו רש"י, ככל שעוברים השנים מחורבן הבית מחובתנו לבכות ולקונן יותר ויותר, כאשר שהלך בעלה למדינת הים ובכל יום עתיד לשוב.

הבכיה על החורבן היא ענין לכל ירא שמים

למעשה, הבכי שאנו מצטערים ובוכים כיום על חורבן הבית, נובע מההלכות שתיקנו לנו חז"ל ומלוות אותנו בימי האבלות בפרט ובכל השנה בכלל. בתפילות שמונה עשרה אנו מזכירים את ירושלים, קודם לברהמ"ז אומרים אנו את המזמור "על נהרות בבל", ואף בזמן שמחה תיקנו לנו להזכיר את ירושלים – 'אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני'. בפרט בימי בין המצרים, יתכן שלולא תיקנו לנו חז"ל הלכות אבלות היינו שוכחים בכלל את צער החורבן. אך אף אחר כל זאת זהו עדיין עניין חיצוני, 'עניין יבש', ולהגיע לבכי שאנו מצווים עליו זוהי דרגה נוספת שאנו רחוקים ממנה.

בשו"ע (או"ח סי' א ס"ג) נפסק: 'ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש'. הלכה זו לא ניתנה רק ליחידי סגולה, לבעלי מדרגות האומרים תיקון חצות וכדו', זהו ענין השייך לכל יהודי באשר הוא, לכל יהודי אשר רוצה להקרא 'ירא שמים'. הרי אם יהודי יאמר לחבירו שאינו ירא שמים מה גדולה תהיה הפגיעה בו עד עומק נפשו, כולנו רוצים להקראות 'יראי שמים', א"כ כולנו שייכים לענין זה - להיות מיצר ודואג על חורבן בית המקדש².

² ובמשנה ברורה שם (סק"י) העיר בזה הערה נפלאה בשם האחרונים: 'אבל התורה והתפילה יהיה בשמחה'. והיינו שהאחרונים הבינו שצריך להיות מיצר ודואג על החורבן עד כדי כך שיש חשש שמא דבר זה יפריע ללימוד התורה ולתפילה, ולכך הוצרכו להזכירנו 'אבל התורה והתפילה יהיה

להיות מיצר ודואג על הצרות שבכל יום ויום

עלינו להבין ולברר מהו להיות 'מיצר ודואג', מהי ה'דאגה' שעלינו להיות לדאוג כהיום שכבר רחוקים אנו מצרות החורבן.

להבנת הענין נביא את לשון ה'חרדים' בהקדמתו:

"אבל אשמים אנחנו, ועדין לא שבנו מטעותנו, ולכן נתארך גלותנו, ומצאנו צרות רבות ורעות, לא שלוונו ולא שקטנו ולא נחנו, ויבוא רוגז מעת לעת ומפקידה לפקידה, גירושין ושמדות חרבות שלופות. מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים הלא ה' זו חטאנו לו במצוות לא תעשה, הלכנו עמו בקרי דרך עראי וברפיון ידיים במצוות עשה. אוי לנו דלא אכשור דרי ולא טובים אנחנו מאבותינו, ואין אנו בטוחים מגירושין ושמדות אחרות, וחרב היונה וכוסות התרעלה ששתו אבותינו. וראיתי גדול הדור מוהר"ר יוסף קארו זללה"ה מצר ודואג על זאת בימיו".

בדבריו אלו לימדנו בעל החרדים לימוד גדול. על מה היה רבינו יוסף קארו בעל ה'שולחן ערוך' דואג כל ימיו. כאשר נחרב ביהמ"ק יחד איתו נחרבו ונעלמו כל הטובות שיש בעולם, ומאידיך יחד עם החורבן נגזרו כל אותן גזירות קשות של שמד, הריגה וביזה, גלות וחרב. אמנם, פעמים שכבר אנו מרגישים במעט מנוחה ושלוחה לכמה שנים, אך זוהי רק אתנחתא, זוהי רק הפסקה, ולאחר זמן שוב חוזרים הגזרות והצרות. טעם הדבר הוא משום שביהמ"ק עדין לא נבנה, וממילא אנו עדין בגלות על כל המובנים המתלווים לזה. זהו שסיפר לנו החרדים שאף

בשמחה'. אמנם הביא המשנה ברורה (סקי"א) בשם השל"ה [ורבים מקפידים ע"ז] שיש לומר בכל סעודה קודם ברכת המזון בימות החול "על נהרות בבל", ובש"ק וימים שאין אומרים בהם תחנון "שיר המעלות", וכל זה כדי להיות 'מיצר ודואג על חורבן בית המקדש'.

רבינו יוסף קארו שהיה מגולי ספרד ועלה לארץ הקודש, לא הרגיש כאילו הגיע אל המנוחה והנחלה, אלא היה מיצר ודואג כל ימיו מן הצרות שעתידות לחזור.

כל זמן שלא נבנה המקדש אנו בסכנה תמידית ומוחשית. בין אם אנו בחו"ל ובין אם אנו בארץ ישראל זו אותה הגלות. אמנם ישנם הפסקות אך אינן סוף פסוק. 'אתנחתא' אינה 'סוף פסוק'... ועל כך עלינו לדאוג כל העת.

בפרט עתה - במצב שבו אנו נמצאים אפשר להבין ולהרגיש זאת היטב. אשתקד - בימים אלו ממש גורשו מביתם ונחלתם אלפי אנשים, חלק גדול מאיתם טרם מצאו מנוח לכף רגליהם. אף בשנה זו נתברר לנו כי כל מקומות היישוב - בדרום ובצפון כבר אינם בגדר מקומות בטוחים. היום שמעתי שיותר ממאתיים טילים נפלו בצפון הארץ, מרגע לרגע המצב הופך להיות לא בטוח, אנשים רוצים לברוח מביתם ואין להם להיכן.

לפני זמן מה עוד היו שחשבו שאנו יכולים להיות בטוחים בכוחותינו. אמנם מציאותנו כאן עכשיו כולה אומרת גלות, כולה אומרת שאנו במצב של חורבן. יתכן אף שהמצב כיום מסוכן אף יותר מן המצבים שהיו כאן בעבר. השנאה של האומות השכנות שאיתם אנו נערכים כל יום ויום למלחמה היא שנאה איומה ונוראה, וזוהי הסכנה וזוהי הדאגה. א"כ בימים אלו ניתן עוד יותר להיות מיצר ודואג.

שנאת הגויים אלינו היא חלק ממהלך הגלות

אחד היסודות החשובים ביותר בגלות בכלל ובימים אלו בפרט, הוא לדעת שמציאות הגלות בה אנו נמצאים אינה בגלל שנאת הגויים, שנאת הערבים, סכסוך של שתי מדינות או בעיות של שטחים, צרות כגון אלו כבר היו לנו בימים אחרים.

הנכון הוא להיפך, השנאה הגדולה שיש לגויים עלינו היא דווקא משום שאנו בגלות. הסיבה שאנו שרויים בצרות כה קשות אינה שנאת הגויים, אלא שנאה זו היא ההיכּי תימצי שעל ידה מקיים בנו הקב"ה את האמור בתוכחות שבפרשת בחוקתי ובפרשת כי תבוא. דווקא מחמת שאין אנו טובים יותר מאבותינו, ואותם העוונות שחטאו בהם אבותינו ומחמתם נגזרו עליהם הגזרות ויצאו לגלות, עדיין הם בידינו. זהו הגורם לצרות שאנו שרויים בהם ולשנאה שיש לגויים כלפינו.

דוד המלך ע"ה אמר בתהלים (קה, כה): "הפך לבם לשנא עמו - להתנכל בעבדיו", כשיעקב ובניו ירדו מצריימה, היו להם את כל הסיבות שיאהבו אותם, שיכבדו אותם ויכירו להם טובה כבני משפחת יוסף שהציל את מצרים. אך ברגע שהתחילה הגלות שנגזרה עליהם, מיד נהפך ליבם לשנוא עמו - להתנכל בעבדיו.

כאשר רצה הקב"ה לשמור ולהגן על עם ישראל, נתקיים בהם לשון הפסוק (תהלים קה, יד-טו): "לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים, אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו". האבות הקדושים גלו אז בין האומות, בין בני כנען לבני שם היה מצב מלחמה, אך זוהי היתה ההנהגה. עד כדי שאמרו בני חת הכנענים לאברהם "נשיא אלוקים אתה בתוכינו" (בראשית כג, ו).

באותה מידה, לאחר ששבו ישראל מגלות מצרים והתחילה הגאולה, נאמר (שמות יב, לו): "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים", השנאה הפכה לחן. מו"ר רבי יחזקאל לוינשטיין זללה"ה היה רגיל לומר שזהו אחד מן הניסים הגדולים ביותר שהיו ביציאת מצרים, לאחר מאתיים ועשר שנים של שנאה - שודאי נתרבתה ביתר שאת בשנה האחרונה על ידי עשרת המכות הנוראות שנתן הקב"ה על מצרים, איך שייך שהמצרים יאהבו את ישראל עד כדי שנתנו להם את כל ממונם. אלא הקב"ה הוא זה שיש בידו להפוך את לב הגויים משנאה לחן ומחן לשנאה. כמו שאמר שלמה במשלי (טז, ז): "ברצות ה' דרכי

איש גם אויביו ישלים איתו", הקב"ה פשוט הפך את ליבם. זהו שביארנו שהגלות אינה תוצאה של שנאה, אלא השנאה היא התוצאה מהגלות.

אולם, כפי שאמר דוד המלך בתהלים (קכ, ו-ז): "רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום, אני שלום וכי אדבר המה למלחמה". זהו ממש מצבנו כהיום, שאף שרוצים אנו לחיות בשלום עם אויבינו 'המה למלחמה', והכל מחמת שזהו רצון ה' כעת.

אהבת ה' המתגלית לנו בתוך חשכת הגלות היא הוכחה שהכל מידו יתברך
עלינו לזכור שאף בתוך הגלות הקשה אשר שרויים אנו בה, ובכל הגלויות אשר עברו עלינו, מגלה לנו הקב"ה בכל עת את אהבתו כלפינו ועושה איתנו ניסים ונפלאות בלא גבול. כמו שכתוב בהגדה של פסח: 'שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם'. ה'עומדים עלינו לכלותנו' זהו יד ה', אך מאידך ביד ימינו הוא מצילנו מידם.

בתקופה האחרונה, ובפרט בעת הזאת כפי שאנו שומעים ויודעים, הוכיחו לנו הגויים עד כמה הם 'עומדים עלינו לכלותנו', וכל שאיפתם היא 'להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים' ממש כהמן בשעתו. באמת הם מסוגלים לזה, יש את היכולות ואת כלי המלחמה לגרום לנו נזק וחורבן עד אין לשער, אך 'הקב"ה מצילנו מידם'. מתוך אלפי טילים שנפלו בשבועות אלו רובא דרובא לא פגעו כלל, והמיעוט שפגע הוכיח לנו עד כמה המצב יכול היה להיות גרוע. אך חובה עלינו לדעת שזהו כולו נס, מה שלא פגע זהו נס, ומה שכן פגע זהו השגחה. וכך רואים אנו בכל הצרות הקשות שרוצים שונאינו לחדש עלינו לפרקים, והקב"ה עוזר שייתפסו בטרם יעלה בידם. כל מהלך זה של צרה ופורקן נועד אך ללמדנו כי הן שנאת הגויים והן הצלתנו מידם כולם מידו יתברך. עלינו להשריש בליבנו בעת אשר כזאת, כי רק הקב"ה הוא בעל המלחמות, הוא מצמיח

הישועות והוא אדון השלום. הוא מחליף את הזמנים ברצונו, מעת שלום לעת מלחמה ומעת מלחמה לעת שלום. ברצונו מניח הוא בלב הגויים אהבה כלפינו, וברצונו מהפך חלילה את ליבם לשנוא, ואין כל סיבה אחרת מלבדו יתברך.

כפי שאומרים אנו בקינת 'אאדה עד חוג שמים': 'איידע לכל כי מודעת זאת, אם לא כי יד ה' עשתה זאת'. פירושו, אודיע לכל שאם יד ה' לא היתה נלחמת בי לא היה ביד אויבי לעשות לי מאומה. זאת היא ההשקפה האמיתית על הצרות העוברות עלינו, ולא כפי שחושבים רבים וטובים שמצב המלחמה שאנו שרויים בו הוא מחמת שכנינו הרעים.

למעשה, אותן ההשקפות, אותן הטעויות שעליהם אנו מדברים, כבר היו בימי בית ראשון. גם קודם חורבן הבית היה מקום לחשוב כך. הרי נבוכדנצר לא כבש את ארץ ישראל בתחילה, הוא כבש קודם את כל העולם תחתיו, א"כ היה מקום להסבר המניח את הדעת שהיה חשוב לנבוכדנצר אחר שכבש מדינה אחר מדינה לכבוש את ארץ ישראל, לא מחמת שנאתו לעם השוכן בה, אלא מחמת שהיה חפץ לשלוט על איזור חשוב זה משום שמהווה נקודת שליטה חשובה בין אסיה לאפריקה. מסתבר אף שהדעה שרווחה באותם הימים בין אנשי הארץ היתה שנבוכדנצר בחר עתה בארץ ישראל כמטרה לכיבושו רק בדרך מקרה.

ועל כך עמד ירמיהו הנביא והתריע בפני עם ישראל, שכל מה שכבש נבוכדנצר עד עתה לא היה מחמת שום מטרה זולת רצון ה' שיחורב הבית, ברם בתוך כל הדין האלוקי היתה לקב"ה דאגה עצומה שח"ו לא יפלו ישראל בידי אומה שפלה, ולכך גידל ורומם את נבוכדנצר וכבש את כל העולם תחתיו³. אך נביאי השקר הטעו את העם לחשוב שהכל בדרך מקרה, ועד כדי כך נתקבלה דעתם

³ כמו שמצינו בגמרא (חגיגה יג, א) שהקב"ה נתן בתחילה את כל העולם תחת יד נבוכדנצר הרשע, וסיבב שלא יבוא בתחילה לכבוש את ארץ ישראל, כדי שלא יאמרו שנפלו ישראל ביד אומה שפלה.

שחשבוהו לירמיהו עצמו כנביא שקר, ולא נתקררה דעתם עד שהשליכוהו לבור הטיט, וכמעט שהרגוהו אלמלא הצילו עבד מלך הכושי, ואף אחר שניצל חבשוהו בבית הסוהר - בחצר המטרה.

הגורם היחיד לחורבן הוא עוונותיהם של כלל ישראל

במסכת שבת (ק"ט, ב) מצינו כמה שיטות מחמת איזה חטא נחרב ביהמ"ק: אביי אמר משום שחיללו בה את השבת. רבי אבהו אמר משום שביטלו בה ק"ש שחרית וערבית⁴. רב המנונא אמר משום שביטלו בה תינוקות של בית רבן מתורתם. עולא אמר מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה - שהיו עזי פנים. רבי יצחק אמר בשביל שהושוו קטן וגדול - לא כיבדו את הגדולים. רב עמרם אמר מפני שלא הוכיחו זה את זה. רבי יהודה אמר מפני שביזו בה תלמידי חכמים. רבא אמר מפני שפסקו אנשי אמנה. בגמרא בבבא מציעא (ל, ב) הוסיף רבי יוחנן עוד טעם: מפני שהעמידו דיניהם ע"פ דין תורה ולא הלכו לפנים משורת הדין.

ביאר המהרש"א (שבת, שם): שאין ללמוד ממילת 'אלא' שנקטו בה כל האמוראים בגמרא, שכל אחד בא להוציא מדעת חברו, אלא ודאי הכל מודים שהיו בהם כל העבירות שהוזכרו, וכפי שלמדו שם מלשונות הפסוקים. רק אמרו בלשון זו רק כדי להוציא מן הדעה הנפסדת שחורבן הבית לא בא מחמת העוונות שחטאו בהם בני אותו הדור אלא מחמת סיבות טבעיות. זהו מה שנתכוונו כולם, לא חרבה ירושלים מהסיבות שאנשי העולם אומרים, מהסיבות שה'פרשנים' אומרים, מהסיבות הכתובות בעיתונות... אלא מחמת העוונות שגרמו.

⁴ ודאי אין לומר שלא קראו ק"ש כלל, אלא שלא קראוה בזמנה.

צרות החורבן - מידה כנגד מידה

הנה, כאשר נתבונן בכל ענין החורבן תתגלה לפנינו ההשגחה הכללית והפרטית בכל עוצמתה. אמנם כל כלל ישראל חטאו ונענשו, אך שומה עלינו להבין ולדעת שבתוך ההשגחה הכללית ישנה השגחה פרטית על כל אחד ואחד. גם בתוך ההשגחה הפרטית על כל אחד ישנה השגחה על כל עבירה ועבירה שעשה. ועל כל עבירה של הפרט יש את העונש המגיע עליה במידה כנגד מידה, והכל בדקדוק גדול⁵.

נעמוד בזה על נקודה אחת. כאשר מתבוננים באריכות פסוקי התוכחות, הדבר הנורא ביותר שנאמר בהם, הדבר הכי מחריד ומפחיד, נאמר בפרשת בחוקותי (ויקרא כו, כז-כט): "ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי" - הוי אומר שתדונו כל העונשים כמקרה, אזי "והלכתי עמכם בחמת קרי", ומה היא 'חמת קרי' - "ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו", דבר נורא ואיום.

הרמב"ן בפירושו על התורה (ויקרא כו, טז) כתב: שקללות אלו שנאמרו בפרשת בחוקותי נתקיימו בחורבן בית ראשון. אמנם הקללות שנאמרו בפרשת כי תבוא נתקיימו בחורבן בית שני, ושם זה מתפרש ביתר אריכות:

"ואכלת פרי בטנך, בשר בניך ובנותיך, אשר נתן לך ה' אלוקיך במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך.

האיש הרך בך והענוג מאד, תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר, מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל, במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך בכל שעריך.

⁵ ובסדר הקינות מפורט על כל צרה וצרה מפני מה באה.

הרכה בך והענוגה אשר לא ניסתה כף רגלה על הארץ מהתענג ומרך, תרע עינה באיש חיקה ובכנה ובכתה, ובשלייתה היוצאת מבין רגליה ובכניה אשר תלד, כי תאכלם בחסר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך בשעריך”

על אף שאלו דברים הקשים לשומעם, עד כדי כך שנוהגים לומר את התוכחות בשקט, קשה לשמוע דברים קשים כ”כ. אך מוכרחים אנו לדעת כי כל זה התקיים בימי החורבן ולא נפל דבר ארצה...⁶

בגמרא (יומא לח, ב) וכן הוא במדרש איכה (פרשה ב, כג) הובא: ‘מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו, בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים, ונותנת משקלו של זהב לבית המקדש⁷, וכשגבר האויב טבחתו ואכלתו, ועליה קונן ירמיהו “אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים” (איכה ב, כ).

כשירמיהו הנביא מתפלא ‘אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים’, הוא לא שואל רק על המעשה המסוים הזה שהביאה הגמרא, הוא שואל בלשון רבים ‘אם תאכלנה נשים פרים’ - על מקרים רבים כגון אלו שהיו באותם הימים. היאך דבר זה יכול לקרות, על מה הגיע לעם ישראל עונש כה נורא, דברים שכה קשה לשומעם. משיבה לו רוח הקודש “אם יהרג במקדש ה’ כהן ונביא”, זוהי ‘מידה כנגד מידה’⁸.

⁶ שמעתי לפני למעלה מארבעים שנה מאחד מפליטי השואה שהיה עד לקיום תוכחה נוראה זו בימי חורבן יהדות אירופה. רח”ל.

⁷ ופירש רש”י ‘לידע כמה נוסף בו מיום ליום ונותנת המשקל אומד התוספת’.

⁸ וכפי שאומרים אנו בקינות (סוף קינה יז): ‘ורוח הקדש למולם מרעים, הוי על כל שכני הרעים, מה שהקראם מודיעים, ואת אשר עשו לא מודיעים, אם תאכלנה נשים פרים משמיעים ואם יהרג במקדש ה’ כהן ונביא לא משמיעים’.

עלינו להבין, מדוע נתעורר ירמיהו להביע את פליאתו דווקא במקרה זה, ומהו עומק התירוץ שהשיבה לו רוח הקודש, הלא בתורתנו הקדושה בפרשת התוכחות כבר נאמרו דברים קשים מאלו כעונש על העוונות.

בספר 'באר יוסף' ביאר ענין זה באופן נפלא: הלא אם נעמיק להתבונן, במעשה זה התבטאה התוכחה באופן החמור ביותר. מדובר כאן באלמנה ובבן יחיד. יתר על כן למדנו על הקשר המיוחד שהיה ביניהם, קשר של אהבה - שבכל יום ויום היתה אמו שוקלת אותו, בכל יום היתה מודדתו עד כמה גדל והתפתח, א"כ מדובר באהבה עזה ומופרזת, אשר כרוב עוצמתה כן גודל הטרגדיה. נוסף על כך מתגלה כאן גודל צדקותה של האם, היודעת שכל דבר ודבר, כל התפתחות שנוספה בבנה, זהו מתנה ממנו יתברך, ומודה לה' באופן נפלא ע"י שנודבת את אומד התוספת לבית המקדש. על עומק - הדין הזה קונן ירמיהו "ראה ה' והביטה למי עוללת כה". מדוע תוכחה זו - שאמנם נכתבה בתוכה והוזהרנו עליה, מתקיימת דווקא בצורה המזעזעת ביותר.

השיבה לו רוח הקודש "אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא" - זהו עומק ה'מדה כנגד מדה'. הרי אף אם נתבונן במעשה שנעשה לזכריה יתגלה לנו עומק ועצמת החטא שעשו. שפיכות דמים היא העבירה חמורה שבחמורות - יהרג ועל יעבור, אך כאן לא הרגו הם אדם פשוט, הם הרגו גדול בישראל, נביא, כהן גדול, חתן המלך - זכריה היה האדם הגדול והקדוש ביותר בכלל ישראל⁹. יותר מכך, אם נתבונן היכן הוא נהרג - בבית המקדש, במקום המקודש ביותר, בתוך פלטרין של

⁹ וכפי שביארו במדרש (קהלת רבה פרשה י, ד) לשון הפסוק "ורוח אלוקים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמוד מעל לעם" (דה"ב כד, כ). שהיה חתן המלך, כה"ג, נביא ודיין.

מלך עשו את הדבר החמור ביותר. ואף הזמן שנהרג היה ביום המקודש ביותר הוא יום הכיפורים שחל בשבת¹⁰.

זה לעומת זה עשה האלוקים, התוכחה האיומה התקיימה באופן הנורא ביותר, אם צדקנית, בן יחיד אהוב עד מאד, כנגד העברה החמורה ביותר¹¹.

בתוספת התבוננות, וביתר עומק, הביא ה'באר יוסף' מה ששמע בצעירותו מרבי איצ'לה פטרבורגר, הבנה ב'מדה כנגד מדה' שהיתה במעשה זה:

ישנם בעולם שני סוגי ייסורים, ישנם ייסורים שנועדו לתקן את העוונות, כדי שהאדם לא יגיע לעולם האמת מלוכלך בחטא, עליהם יש לשמוח כפי אמרו חז"ל (ברכות ה, ב): 'חביבין ייסורין'. אולם יש ייסורים שלא די שלא ממרקים הם את העוונות, על ידיהם יכול האדם להגיע לידי עוונות חמורות הרבה יותר, ומוסיף מחמתם חטא על פשע, כדברי הגמ' בעירובין (מא, ב) 'דקדוקי עניות מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו', על ייסורים כגון אלו יש להתאונן ולהצטער.

והנה בציור של האשה האוהבת את בנה, הלא נקל לנו לשער כי גם בשעה שאכלה אותו בגבור עליה הרעב באופן כה נורא, המשיכה באהבתה אותו. אך למרות שלכאורה שקט רעבונה לימים מספר, ודאי צערה וכאבה - צער וכאב השכול, היו באופן שאין לשער ולתאר, זאת מלבד הצער הנפשי העמוק שמרגישה כל אשה שמגיעה למצב איום ונורא כל כך. בפרט שודאי אחר כמה ימים שוב גבר עליה הרעב ואף היא מתה בייסורים. ייסורי נפש וגוף כאלו אין

¹⁰ וכפי שמצאנו במדרש (איכה רבה, פתיחה) 'שבע עבירות עשו ישראל באותו היום, הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי, וחללו את השם, וטמאו את העזרה ויום השבת ויום הכפורים היה'.

¹¹ וראוי להוסיף כאן נקודה נוראה: החטא של הריגת זכריה היה 238 שנים לפני מעשה זה, איש לא זכר את הענין, אך הדם לא שקט כל זמן זה ורתח כאילו נהרג באותו היום. אצל הקב"ה אין עבר הווה ועתיד, כל זמן שהחטא לא בא על תיקונו הרי הוא כאילו נעשה היום. וכשם שהזכויות שעשו אבותינו לפני אלפי שנים עומדות לזכותנו עד זמן זה, כן הוא גם בעבירות...

בידנו יכולת כלל לתארם. אולם, כאשר הגיעה אותה אשה לעולם האמת, לא באה מזוככת מעוונות מחמת הייסורים, הייסורים לא זיככוה כלל, אלא להיפך, גרמו לה שתתבע כרוצחת ושופכת דמים, שהרי ודאי שאסור היה לה לעשות מעשה זה. על זה היה קשה לירמיהו 'ראה ה' והביטה למי עוללת כה', מהי התועלת בייסורים שכאלו שמלבד שאינם מזככים את העוונות, גורמים הם להוסיף חטא על פשע.

ורוח הקודש משיבתו 'אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא'. הקב"ה שלח להם ברוב חסדיו ורחמיו את הנביא, כדי להשיבם בתשובה, כדי שלא יישארו עם החטא, שיתכפר להם עוונם. אך הם, לא די שלא שמעו בקולו ולא תיקנו מעשיהם, אלא הוסיפו חטא על פשע והרגוהו. את זכריה שהיה האדם הגדול ביותר, הרגו במקום המקדש ביותר, ביום המקודש ביותר. לא די במה שלא שבו למוטב, אף העמיקו בקלקול עד שחטאו באופן החמור ביותר. על זה אמר הקב"ה, כפי שהם הוסיפו עוון על עוון, כך אני אוסיף להם ייסורים על יסורים, ולא אתן להם ייסורים שממרקים עוונות אלא ייסורים שמביאים אחריהם עוונות קשים¹².

ע"י ההכרה בהשגחת ה' נוכל לצפות לישועה

הלימוד החשוב העולה מכל הדברים שהזכרנו, כי כל הנהגת העולם היא במדה כנגד מדה, הכל בא בחשבון, אין כל תירוץ זולת "כי עוונותינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים" (עזרא ט, ו). לכן אדרבה, בידינו לתקן את הדבר, ולזה תועיל בכינתנו כדי שנדע שאנו יכולים להחזיר את ביהמ"ק ע"י מעשינו, ע"י ההכרה באמונה האמיתית ובביטחון בה', וההבנה שכל הסובב אותנו - כל

¹² ואולי אפשר לבאר בזה את מה שמצינו במדרש (איכה רבה א, לה) על הפסוק "חטא חטאה ירושלים" 'חטאו בכפלים ולקו בכפלים', ורבים נתחבטו בביאור דברי המדרש, מהו החטא הנוסף שחטאה ירושלים. ולפי זה אפשר לבאר, שחטאם הראשון היה במה שלא שמעו בקול הנביא, ובנוסף על כך חטאו בכך שהרגוהו והפכו את מידת הרחמים למידת הדין.

החורבן והצרות, זהו אך מאיתו יתברך, ולא מחמת 'תלכו עמי בקרי' - לשון מקרה. רק אם נשריש כן בליבנו נוכל לצפות לישועה. ואף הבכייה שעלינו לבכות על חורבן בית המקדש צריכה להיות בכייה של ציפייה, כפי שדימה אותה הנביא לבכי של האלמנה שהלך בעלה למדינת הים ובכל עת עלול הוא לחזור.

דווקא בדורנו השפל יכולים אנו לפעול יותר לקירוב הגאולה

בסוטה (מט, ב) נתבאר: שדור עקבתא דמשיחא הוא הדור הקשה ביותר בכל תקופת הגלות. ופלא הוא שדווקא בתוך זמן זה מצפים מעמנו שנוכל להשיב את המשיח, היאך אנו הקטנים שבדורות נוכל לפעול פעולות כ"כ גדולות, בפרט שחיים אנו בתקופה הקשה ביותר מכל הדורות - זמן עקבתא דמשיחא.

הרמח"ל במסילת ישרים (פי"ט) מבאר זאת:

'ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו', המפני תפילתי יתכנסו הגליות ותצמח הישועה. תשובתו בצדו, כאותה ששנינו (סנהדרין לז, א): 'לפיכך נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם'. וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה.

ובהמשך דבריו הוסיף: 'שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל ובריבוי כבודם שזה תלוי בזה באמת, וכמו שכתב בתד"א שהזכרתי: 'ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל'¹³.

¹³ ז"ל התנא דבי אליהו (רבא, פ"ד): 'וכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים, ועל בית המקדש, ועל הישועה שתצמח בקרוב בימינו ועל כינוס גליות, מיד שורה רוח

למדנו מדבריו הקדושים, שאף בדורנו השפל יכולים ומוכרחים אנו לעשות כל מה שביכולתנו כדי לקרב את הגאולה ובלבד שיהיה לכבוד שמים.

ודברים נפלאים ביותר כתב בזה בספר דליות יחזקאל (ח"ג, עמוד רצד):

'וכיון שהקב"ה אוהב את העומד בניסיון, הולך הדור ומתקרב להקב"ה, ולפי מידת הניסיון ההוא זוכה יותר ויותר לאהבתו ית' לרחמיו וחסדיו, והוא ברחמיו חומל עליו הרבה יותר ויותר מן הדורות הקודמים, עד שמגיע ובא דורו של עקבתא דמשיחא ממש, שמלבד שהוא המאוחר המרוחק והפגום.'

ובהמשך דבריו כתב:

'ואם גם דור עני זה עם כל שפלותו הרוחנית וכל החוצפא יסגי, ועם כל החסרונות שנצטברו בו מכל הדורות עם כל המומים עד שאין בו מתום, עד שקטגוריא היא גם בתלמידי חכמים, והוא נעזב ביתמותו כצאן בלי רועה, ולא כעדר, אלא כעדרים עדרים שהאמת נעדרת, והוא תועה ונבוך. ואעפ"כ גם הוא אינו אלא תועה כשה אובד, כאבדה המתבקשת ולא כאבדה שאינה חוזרת חלילה להקב"ה. וגם הוא רך עם אֵל ושם נפשו בכפו למסור נפשו על קדושת שמו, על אהבת תורתו ועל נחלת ארצו הקדושה, לכן הוא דווקא המרוחק והמתועב, והוא גם המקורב והנחמד, והוא שיהא זוכה למה שלא זכו הדורות הקודמים לפניו, שאף שאינו מגיע לקרסוליהם הרי הוא עולה עליהם בנסיונו וזוכה להיות דורו של משיח, ומקבל את פניו, ובו יתקיים כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון.'

הקודש בקרבו שנא' (ישעיהו סג, יא): "איה השם בקרבו את רוח קדשו". וכתב ע"ז במסילת ישרים (פי"ט): 'נמצאת למד שזאת היא הכוונה המעולה שהיא רחוקה לגמרי מכל הנאת עצמו, ואינה אלא לכבודו של מקום לקידוש שמו יתברך המתקדש בבירותיו בשעה שעושים רצונו, ועל זה אמרו (זהר כי תצא): איזהו חסיד המתחסד עם קונו'.

היינו, שאם נתחזק אנו בענין זה של אמונה, אדרבה מחמת קשיות הדור כל דבר נחשב הרבה יותר, ומועיל יותר משעשו כל הדורות שהיו לפנינו שלא היו להם הניסיונות שיש בדורינו. שאם בתוך כל המציאות הקשה של דורנו, שהוא חסר ופחות מכל הדורות, ות"ח מבוזים בו, והאמת נעדרת, אעפ"כ אומר האדם 'אין כאלוקינו' ומוסר נפשו וחרד על דבר ה', אם בדור קשה כזה אדם נוהג כן, הרי הוא המקודש והנכבד ויכול לזכות הרבה יותר משזכו בדורות קודמים.

על ידי התחזקות בתפילה יתוקן עוון החורבן

דוד המלך ע"ה, בהתייחס לצרות החורבן שואל (תהלים עד, י-יא): "עד מתי אלוקים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח, למה תשיב ירך וימינך מקרב חיקך כלה". וזוהי השאלה אותה כלל ישראל שואל בכל מהלך הדורות. כ"כ הרבה סבל עובר עלינו, כ"כ הרבה יסורים, מתי כל זה יסתיים, מתי הקב"ה ישיב ימינו ויהפוך עלינו את הגלגל לטובה¹⁴.

אלא עלינו לדעת, שכשנתחזק בתפילה לפני הקב"ה, כלשון הפסוק בתהלים (מד, יח): "כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שיקרנו בבריתך", ונאמר לפני הקב"ה, ראה ה' מה עם ישראל עושה למענך בדור כ"כ קשה... עם כל הצרות לא שכחנוך ולא שיקרנו בבריתך¹⁵. כשנגלה מסירות נפש ללימוד התורה, עשייה למען כבוד שמים, אזי יתוקן עוון החורבן. צדיק באמונתו יחיה... בכח האמונה שכל העובר עלינו הוא מכח מעשינו וחסאינו ולא מחמת מקרה, תבוא הגאולה. זו צריכה להיות תפילתנו ועבודתנו לקירוב הגאולה ולבניין בית המקדש.

¹⁴ וכן בפרק עט (פס' ה) "עד מתי ה' תאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך" ובסוף המזמור (פס' ג) "ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהילתך". והיינו שזהו התיקון לגלות - האמונה שהכל מיד ה'.

¹⁵ סיפר לי יהודי שביקר במחנות ההשמדה בפולין לפני מספר שנים, וראה בתוך אחד המחנות חרות על אבני הקיר "כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שיקרנו בבריתך, כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה", זהו מה שכתבו הקדושים מתוך עומק הייסורים והסבל.

בפרט עלינו לבדוק ולתקן את הסיבות שגילתה לנו הגמרא שהם אלו שהביאו לחורבן הבית: ביטול התינוקות מתורה, הקפדה על קריאת ק"ש שחרית וערבית בזמנה, מידות טובות - לא להיות עזי פנים. ובמיוחד בזהירות בכבוד ת"ח, שזוהי מכה שאין לה רפואה. ובדורנו אנו ששומעים אנו על כ"כ הרבה חולים במחלות קשות, כ"כ הרבה יתומים ואלמנות צעירות, עלינו להתחזק בזה ביתר עוז. ויש לדעת שכבוד ת"ח לא שייך רק בתלמידי חכמים הגדולים והמפורסמים, אלא שייך הוא בכל מאן דעסקין באורייתא ובכל התמכין דאורייתא, הם נושאי כלי ה', הם עבדי ה', הם עושים נחת רוח לקב"ה, ועלינו להיזהר בכבודם.

ודאי שאם נחוס על עצמינו ועל כל כלל ישראל ונתחזק בדברים אלו, הקב"ה שהוא בורא רפואות אדון השלום והברכות, ישים עלינו ברכה ושלום, וינחם אותנו מצרותינו.

